

VYYHTI

—

Kirjoittamisesta,
muistamisesta ja kuvittelemisesta

INA MUTIKAINEN

TIIVISTELMÄ

PÄIVÄYS: 26.3.2021

TEKIJÄ Ina Mutikainen		KOULUTUS- TAI MAISTERIOHJELMA Kirjoittamisen maisteriohjelma	
KIRJALLISEN OSION / TUTKIELMAN NIMI Vyyhti – Kirjoittamisesta, muistamisesta ja kuvittelemisesta		KIRJALLISEN TYÖN SIVUMÄÄRÄ (SIS. LIITTEET) 49 s.	
TAITEELLISEN / TAITEELLIS-PEDAGOGISEN TYÖN NIMI Katkelmä romaanikäsitteistä ”Unohtumisia” (työnimi)			
Kirjallisen osion/tutkielman saa julkaista avoimessa tietoverkossa. Lupa on ajallisesti rajoittamaton.	Kyllä ☒ Ei ☐	Opinnäytteen tiivistelmän saa julkaista avoimessa tietoverkossa. Lupa on ajallisesti rajoittamaton.	Kyllä ☒ Ei ☐
<p>Olen kahden vuoden maisteriopintojeni ajan kirjoittanut taiteelliseksi opinnäyteekseni romaanikäsitteistä. Tässä opinnäytteeni reflektiivisessä kirjallisessa osiossa haluan selvittää itselleni ja muille, miten kirjoitan ja millainen juuri tämä kirjoitusprosessi on ollut.</p> <p>Ensimmäisessä osiossa käsitelen taiteelliselle opinnäyteelleni keskeistä muistetuksi ja unohtetuksi tuleminen tematiikkaa. Pohdin muistin, kuoleman ja kirjoittamisen suhdetta erityisesti siitä näkökulmasta, millaisia kaikuja edesmenneet ujuttavat elävien maailmaan ja sen teksteihin.</p> <p>Toisessa osiossa pohdin mytologioiden, muistin ja mielikuvituksen suhdetta. Tarkastelen kirjoittamista taitona, jonka voi oppia, jota voi opettaa ja jota voi harjoittaa ja harjoitella koko elämänsä tulematta silti koskaan valmiiksi. Taidon lisäksi käsitelen myös tahtoa ja uskallusta kirjoittaa.</p> <p>Kuljetan selvitystyöni rinnalla omia kotikummituksiani ja aavesärkyjäni, keskustelukumppaneiksi asettuneita kaunokirjallisia teoksia, keskusteluita läheisten kanssa ja oman taiteellisen työskentelyni vaiheita. Lisäksi koetan tekstin alaviitteissäni vähä vähältä haastaa akateemisen kirjoittamisen konventioita ja omaa ajattelua siitä, missä menee faktan ja fiktion tai tiedon ja kuvittelemisen välinen raja.</p> <p>Selvitystyöni ei etene tieteellistä tutkielmarakennetta noudattaen vaan esseistisenä vyyhtinä tapahtumien ja havaintojen kronologiaa haastaen. Kuljetan vyyhdin ja toisiinsa sotkeutuneiden langanpätkien kielikuvaa mukana läpi tekstin.</p> <p>Johtopäätöksenä kuvailen, millainen on tyypillisimmillään minun praktiikkani, prosessini ja tapani kirjoittaa: Kun olen jonkin aikaa kirjoittanut, alkaa tuntua siltä, että kaikki ympärilläni liittyy jotenkin siihen, mitä olen kirjoittamassa. Luen, kirjoitan, luen lisää, kuuntelen, ja koko ajan etsin yhteyksiä kaiken vastaanottamani ja kirjoittamani väliltä. Se ei ole tavoitteellista kokonaisuuksien rakentamista; jotenkin asiat viikkojen, kuukausien tai vuosien aikana kehräytyvät mielessäni takkuiseksi ja epäselväksi vyyhdiksi.</p> <p>Kun vyyhti on vaivannut minua tarpeeksi kauan, alan kirjoittaa sitä selväksi, ja vähä vähältä se saattaa lähteä oikenemaan. Yhtä tällaista vyyhtiä kerin auki siis myös opinnäyteessäni. Kuvaan kirjoittamista ajattelun ja muistin edestakaisena liikkeenä. Kuten yleensä aina, kirjoitan nähdäkseeni myös tässä tekstissä itseni lopulta samanlaiseen solmuun, jonka selvittämisestä lähdin liikkeelle.</p>			
ASIASANAT romaanit, kirjailijat, esseistiikka, muisti (kognitio), muistaminen, muistihäiriöt, unohtaminen, kuolleet, mielikuvitus, kirjoittaminen, lukeminen, kirjallisuus, opetus, oppiminen,			

SISÄLLYS

ALUKSI (VYYHTI)	4
I 5	
<i>Muistaminen ja unohtaminen</i>	5
<i>Kuvat ja tuntemattomat</i>	10
<i>Traditio ja aavesärky</i>	13
<i>Kutsuminen, kuunteleminen ja kerrostuminen</i>	15
<i>Sota ja linnut</i>	19
<i>Pakko ja poikkeustila</i>	21
II 24	
<i>Myytit ja aika</i>	24
<i>Oppiminen ja opettaminen</i>	28
<i>Alku ja ulkopuolisuus</i>	31
<i>Taito, tahto ja uskallus</i>	33
<i>Muisti ja mielikuvitus</i>	37
LOPUKSI (OMPELEITA)	44
<i>Kiitokset</i>	45
LÄHTEET	46

ALUKSI (vyyhti)

Kaikkein helpointa on kirjoittaa siitä, miten vaikeaa on kirjoittaa.

Minulla on tässä näitä langanpätkiä. Ne alkavat jostakin ja loppuvat johonkin. Alkuja ja loppuja on useita, ja ne ovat takussa toistensa kanssa.

Olen kahden vuoden maisteriopintojeni ajan kirjoittanut taiteelliseksi opinnäytteekseni romaanikäsitteitä. Tässä opinnäytteeni reflektiivisessä kirjallisessa osiossa haluan selvittää itselleni ja muille, miten kirjoitan ja millainen juuri tämä kirjoitusprosessi on ollut. Selvitystyöni ei etene tieteellistä tutkielmarakennetta noudattaen vaan esseistisenä vyyhtinä, tapahtumien ja havaintojen kronologiaa haastaen.

Ensimmäisessä osiossa käsitteelen taiteelliselle opinnäytteelleni keskeistä muistetuksi ja unohdetuksi tulemisen tematiikkaa. Haluan pohtia muistin ja kirjoittamisen suhdetta sekä ymmärtää, millaisia kaikuja edesmenneet ujuttavat elävien maailmaan ja sen teksteihin.

Toisessa osiossa pohdin mytologioiden, muistin ja mielikuvituksen suhdetta. Tarkastelen kirjoittamista taitona, jonka voi oppia ja jota voi opettaa, käsityöläisyytenä, jota voi harjoittaa ja harjoitella koko elämänsä tulematta silti koskaan valmiiksi.

Kuljetan selvitystyöni rinnalla omia kotikummituksiani ja aavesärkyjäni, keskustelukumppaneiksi asettuneita kaunokirjallisia teoksia, keskusteluja läheisteni kanssa ja oman taiteellisen työskentelyni vaihteita. Lisäksi koetan alaviitteissäni vähä vähältä haastaa omaa ajattelua siitä, missä menee faktan ja fiktion tai tiedon ja kuvittelemisen välinen raja.

I

Muistaminen ja unohtaminen

Lokakuussa 2020 puhun taas Sirkkan kanssa puhelimesta, kuten noin kerran viikossa on tapana.

“Täällä kävi joku sukututkija.”

Ai?

“Juu, se oli kirkonkylällä kysellyt, tunteeko joku meikäläisiä¹. Joku baarissa oli osannut neuvoa tänne minun luo.”

En tiedä, mitä Sirkka tarkoittaa “baarilla”. Ehkä huoltoaseman kahvilaa tai siihen yhteen liittymäristeykseen rakennettua pizzeriaa, koska varsinaista baaria kirkonkylällä ei kyllä tietääkseni ole.

Mitä se halusi?

“No se oli eläkkeellä ja teki sukututkimusta. Joku serkku sillä kai oli meidän suvusta.”

Vai niin. Kuvittelen tilanteen, jossa sukututkija löytää tutkimansa suvun 90-vuotiaan, terävämuistisen edustajan. Se on hänen onnenpäivänsä. Sirkka on hänelle kultakimpale.

“Tuossa se seisoj tuulikaapissa ja kyseli minun isän sisaruksista. Sanojin, että oli Laura, Viljo ja sitten se Väinö.”

Hetkinen. Kuka Väinö? Väinöstä en ole ennen kuullut.

“No se oli se merimies, kun katosi.”

Eli niitä olikin neljä lasta?

“Ei, kun kolme. Kun se yksi katosi. Viimeisessä kirjeessään kotiin ilmoitti, että laiva lähtee Venäjälle.”

Aivan kesän lopulla aloin kirjoittaa romaanikäsikirjoitukseeni venäläisiä. Ajattelin, että keksimääni fiktiiviseen muistisairauteen, *dissosiativiseen hypodementiaan*, koetettaisiin kehittää lääkettä venäläis-suomalaisessa yhteistyössä.

Dissosiativisessa hypodementiassa potilas itse ei unohda mitään, mutta kaikki unohtavat potilaan. Ajattelin, että lääketutkimuksen virallisena tavoitteena olisi valmiste, joka auttaisi

---

¹ Jätän tässä mainitsematta Sirkkan alkuperäisen sukunimen (joka ei ole sama kuin minulla).

sairastuneen läheisiä muistamaan hänet. Epävirallinen, korruptoitunut tavoite tutkimukselle voisi olla kognitiivista suorituskykyä merkittävästi parantavan ihmepillerin kehittäminen.

Jo valmisteen ensimmäisissä, hätiköidyissä ihmiskokeissa kävisi ilmi rajuja sivuvaikutuksia: koehenkilöt eivät enää pystyisi unohtamaan asioita tai siirtämään niitä edes hetkeksi mielestään. Muisti kävisi jatkuvasti ylikierroksilla.

Olisi pakko muistaa kaikki.

Puhun tästä ideasta siskolleni, kun marraskuun ensimmäisenä viikonloppuna ajamme takaisin Sirkkan 90-vuotiskahveilta. Olemme käyneet juomassa ne ulkona kuistilla, koska globaali pandemia on pelottavassa vaiheessa ja sisätiloissa olisimme pahimmassa tapauksessa tartuttaneet viruksen Sirkkaan tai toisiimme. Olemme tuoneet mukaan omat retkituolit ja termospullot. Sirkka on tarjonnut mansikkakakkaa.

Sisko kuuntelee pitkään jäsentelemätöntä monologiani ja huomauttaa sitten, että Venäjällä on pitkä historia ei-toivottujen ihmisten unohdetuksi tekemisessä. Stalinin vainot nyt esimerkiksi, ja tietenkin nykypäivän toisinajattelijoiden ja tietovuotajien likvidoinnit: Anna Politkovskaja, Aleksandr Litvinenko, Boris Nemtsov. Lisäksi viime vuosien epäonnistuneet myrkytysrikkokset: Sergei ja Julija Skripal, Aleksei Navalnyi.

“Olisi varmaan helpompaa, jos voisi saada kaikki vaan unohtamaan ne ihmiset. Niitä ei välttämättä tarvitsisi tappaa, ja jos tarvitsisikin, kukaan ei kyselisi niiden perään.”

Alamme yhdessä kehitellä automatkan aikana juonikuviota, jossa joku korruptoitunut venäläistutkija ei oikeastaan haluakaan kehittää muistisairauteen lääkettä vaan sitä vastoin selvittää, kuinka sen voisi hallitusti tartuttaa tarkkaan valittuihin henkilöihin. Sellaisiin, joiden joku vaikutusvaltainen taho toivoisi unohtuvan.

Samalla viikolla marraskuun alussa luen “Anton Tšehovin sanataide” -kurssille novellia *Sotamies Gusev*. Gusev on matkalla kotiin, mutta tunnelma sotalaivan sairausosastolla on huuruinen. Kun viereisen vuoteen Pavel Ivanytš kuolee kesken matkan, muuan sotamies istuu Gusevin vuoteen reunalle:

– *Ei ole sinustakaan, Gusev, eljäksesi tähän maailmaan. Et tule pääsemään perille Venäjälle.*

– *Onko tohtori tai väliskäri jotakin puhunut? kysyy Gusev.*

– *Mitäpä he meille puhumaan, näkyy se muutenkin... Ihmisen, joka pian kuolee, tuntee heti.*

--

– *En ole kirjoittanut kotiin... huokaa Gusev. – Kuolen, eivätkä he saa tietääkään.*

– *Kyllä saavat, virkkaa sairas matruusi bassoäänellään. Kun kuolet, se kirjoitetaan täällä vahtipäiväkirjaan, Odessassa siitä annetaan sotilaspiirin päällikölle ote, ja hän lähettää sen kuntaan tai mihin vain...²*

Sirkka sanoi puhelimessa, että hänen mummonsaa, Väinön äiti Johanna, puhui Väinöstä loppuun saakka eikä luopunut toivosta. Jos laiva olisi uponnut, merimiesunioni olisi siitä tiennyt. Kun Väinön syntymästä tuli 100 vuotta, hänet julistettiin kuolleeksi.

Kun Gusev kuolee, se tapahtuu kuin huomaamatta. Hänen näkökulmastaan siirrytään ulkopuoliseen näkökulmaan niin vaivihkaa, että ensimmäisellä lukukerralla mietin, haudattiinko hänet elävältä:

Hän torakahtelee ja hourailee, kunnes vihdoin aamulla vaipuu syvään uneen painajaisnäkyjen, yskän ja kuumuuden uuvuttamana. -- Kaksi päivää hän nukkuu, mutta kolmantena, puolen päivän tienoissa, tulee kannelta kaksi matruusia ja kantaa hänet sairaalaosastolta.

Hänet ommellaan purjekankaaseen, ja jotta säkki olisi painavampi, pannaan mukaan kaksi rautatankoa. Kiedottuna purjekankaaseen hän näyttää aivan porkkanalta tai retikalta: pääpuoli on leveä, jalkapuoli kapea... Vähää ennen auringonlaskua hänet kannetaan kannelle ja asetetaan lankulle, jonka toinen pää makaa laivan laidalla, toinen pää jakkaralle asetetulla puulaatikolla.

--

Epämääräiseksi ajaksi lomautetut ja päällystöt tekevät ristinmerkkejä. Omituista, että ihminen on ommeltu purjekankaaseen ja lentää pian aaltoihin. Näinköhän meille käy itse kullekin samoin?

Pappi sirottelee Gusevin päälle multaa ja kumartaa. Lauletaan 'ikuiseksi muistoksi'.

Vahtiupseeri kohottaa lankun päätä, Gusev liukuu lankulta, lentää ensin pää edellä, kääntyy sitten ilmassa ja – polskis! Vaahto peittää hänet, tuokion

---

² Tämän luvun kursivoidut sitaatit ovat Anton Tšehovin novellista *Sotamies Gusev*, 1963 [1890]. Suom. Juhani Konkka.

ajan hän näyttää kuin pitseihin verhotulta, mutta vain silmänräpäys – ja hän katoaa aaltoihin.

Lukiessani kuvittelen Väinön Gusevin tilalle: yksin laivan sairasosastolle, liian heikkona kirjoittamaan. Purjekankaan sisälle, painumassa rautatankojen mukana pitsisen vaahdon läpi, syvemmälle ja syvemmälle, pohjaan saakka.

Sirkan isä Lauri arveli vanhempana, että ehkä Väinö pääsi laivan kyydissä Venäjälle ja kuoli Stalinin vainoissa tai muissa sen ajan levottomuuksissa. Ajankohdan puolesta se olisi mahdollista.

Kuluu taas muutama viikko. Selaillessani aamun lehteä marraskuun lopulla jään lukemaan mielipidekirjoitusta, jossa useat suomalaiset toimittajat, tutkijat ja taiteilijat vaativat petroskoilaiseen tutkija Juri Dmitrijeviin kohdistuneiden syytösten uudelleen tutkimista (HS 24.11.2020).

Parin päivän päästä aiheesta on lehdessä myös pääkirjoitus: “Stalinin ajan rikoksia tutkinut Dmitrijev kumppaneineen löysi kesällä 1997 Karjalan Sandarmohista joukkohautojen alueen, jonne uskotaan haudatun 1930-luvun lopulla lähes kymmentuhatta teloitettua, mukaan lukien ilmeisesti yli tuhat suomalaista.” (HS 27.11.2020.)

Dmitrijev vangittiin ensi kerran 2016, ja Petroskoin korkein oikeus tuomitsi hänet syyskuussa 2020 kolmeksi vuodeksi kovennetun kurin leirille. “Näyttö kaikista rikoksista on vähintäänkin kyseenalainen, ja ne on hylätty oikeudessa joko kerran tai kahdesti. – – Useat ihmisoikeusjärjestöt ovat tuominneet oikeudenkäynnit poliittisiksi, samoin Euroopan unioni.” (HS 27.11.2020.)

Tämä kaikki on varmasti valtavan kiusallista niille, jotka mahdollisesti haluaisivat estää Dmitrijeviä tekemästä työtään. Kuinka paljon helpompaa olisi, jos kaikki unohtaisivat hänet ja hänen tutkimuksensa?

Joulukuun toisena päivänä isä lähettää minulle ja siskoilleni viestin. Ilmeisesti Sirkan luona vierailut sukututkija on ottanut käyttöön selvityskeinon, joka ei Johannan ja Laurin aikaan vielä ollut mahdollinen ja joka ei jostain syystä ole tullut itselleni tai perheelleni mieleen: hän on googlannut Väinön.

Alan itsekin googlailla. Kyrillisissä kirjaimissa ei ilmeisesti ole suoraa vastinetta ä-kirjaimelle, joten tietoa löytyy paremmin nimellä “Veino”. Väinö on joissakin

asiakirjoissa saanut myös venäläisen isännimen “Robertovitš” (Robertin poika) etunimensä ja sukunimensä väliin.

Löydän siirtolaisinstituutin sivuilta inkerinsuomalaisten martyrologian, jonkinlaisen uhriluettelon. Sen mukaan Väinö on toiminut Kirovskin rautatien Murmanskin aseman ja veturivarikon puuseppänä ja asunut Murmanskin piirikunnan Kuolan asemalla. Hänet on vangittu 10.12.1937: “NKVD:n komitea ja Neuvostoliiton prokuratuuri tuomitsi 17.1.1938 pykälän 58/6/9/10 mukaisesti korkeimpaan rangaistukseen.” (Siirtolaisinstituutti 2012.)

Googlailen lisää. Neuvostoliiton rikoslain pykälän 58 mukaan tuomittiin poliittisesta kumouksellisesta toiminnasta: “Pykälän mukaisen tuomion saattoi saada kuka tahansa, milloin tahansa ja mistä vain.” (Wikipedia: Gulag.)

Martyrologian tekstin mukaan Väinö ei kuulunut puolueeseen. Hänet ammuttiin Leningradissa 27.1.1938, koska hän ei ollut tarpeeksi punainen. Siis jotakuinkin 20 vuotta sen jälkeen, kun hänen veljensä Lauri näki nälkää Hennalan vankileirillä, koska oli liian punainen, ajattelen.

Tongin vielä venäläisen Memorial-säätiön sivuja kehnon venäjänlukutaitoni ja Google Kääntäjän turvin. Ilmeisesti Väinön tiedot eivät sentään ole löytyneet osana Juri Dmitrijevin tutkimuksia, vaan Venäjän kansalliskirjaston työntekijä Anatoli Yakovlevitš Razumovin toimittaman, vuodesta 1995 lähtien julkaistun Leningradin martyrologian kahdeksannesta osasta. (Wikipedia: Leningradin martyrologia.)

Tuntuu häkellyttävältä, kuinka tarkkanäköisesti fiktio ja todellisuus imitoivat ja kommentoivat toisiaan. Tällainen minun praktiikastani on muotoutunut: kun olen jonkin aikaa kirjoittanut, alkaa tuntua siltä, että kaikki ympärilläni liittyy jotenkin siihen, mitä olen tekemässä.

Luen, kirjoitan, luen lisää, kuuntelen, ja koko ajan etsin yhteyksiä kaiken vastaanottamani ja kirjoittamani väliltä. Se ei ole tavoitteellista kokonaisuuksien rakentamista; jotenkin ne asiat viikkojen, kuukausien, vuosien aikana kehräytyvät mielessäni takkuisiksi ja epäselväksi vyyhdiksi. Kun vyyhti on vaivannut minua tarpeeksi kauan, alan kirjoittaa sitä selväksi, ja vähä vähältä se saattaa lähteä oikenemaan.

Kuvat ja tuntemattomat

Tammikuussa 2021 aloitan ”Dokumentaarisuus kuvassa, taiteessa ja kerronnassa” -kurssin. Jokaisen kurssin osallistujan on valittava itselleen jokin kuva-arkisto, jonka kuvista haluaa kirjoittaa kurssin aikana.

Muistan vanhat valokuva-albumit, joita toisinaan selailin Sirkkan kanssa, kun hän vielä asui kotona. Niissä on mustavalkoisia, pienikokoisia kuvia ihmisistä, joiden kasvoja en osaa yhdistää kymmeniä kertoja kuulemiini nimiin. Ainakin Lauri. Ehkä myös Väinö?

Soitan Sirkalle ja kysyn, saisinko käyttää albumeita kurssilla. Hän miettii asiaa. Kysyy, kirjoitanko nimillä. Sanon, että etunimillä ajattelin.

”Eihän niitä ihmisiä kyllä kukaan enää tunne”, Sirkka sanoo.

Niin.

Hän pyytää miettimisaikaa. Lupaen soitella uudestaan. Samalla mietin, miten ihmeessä albumit edes pääsisi hakemaan isän lapsuudenkodista viimeviikkoisen lumimyräkän jälkeen.

Parin päivän päästä isä soittaa. Hän on jutellut Sirkkan kanssa. Kuvista saa kirjoittaa. Kuvat ovatkin isän luona. Hän on hakenut ne lapsuudenkodistaan talteen muutamaa kuukautta aiemmin, varmaan suunnilleen niihin aikoihin, kun sukututkija kävi Sirkkan luona.

Ajan lapsen kanssa isän luo seuraavana maanantaina. Kolmen albumin lisäksi arkistoon sisältyy kaksi pientä laatikollista irtonaisia kuvia. Sirkkan vanhempien ja lapsuuden lisäksi kuvissa ovat isäni lapsuus ja nuoruus, Sirkkan ja Holgerin avioliitto ja perheen ystävät. Levitämme kuvat pöydälle, niputamme kuvia eri kategorioihin, ja isä kertoo minulle nimiä, jotka osaa yhdistää kasvoihin.

Tuo on Lauri. Tuo on Sirkka.

Eräässä kuvassa on kaksi vakavan näköistä nuorta miestä puvuissa omenapuun alla. Vaalea, pidempi näyttää säikähtäneeltä, silmät ovat apposen auki.

Viljo, Laurin veli. Ihan Laurin näköinenkin, samanlaiset ulkonevat korvat.

Viljon vieressä seisoo tummapiirteisempi ja lyhyempi poika. Hän näyttää epäluuloiselta ja nojaa Viljoon hieman liian suuressa puvussaan.

En muista nähneeni häntä muissa kuvissa. Kuka tuo on? kysyn isältä.

”Mä en ole ihan varma, mutta mä luulen, että olisko se nyt sitten se Väinö.”

Pitää kysyä Sirkalta. Soitan:

Sellinen kuva, jossa on kaksi poikaa omenapuun alla, niin se tummempi?

Sirkka miettii. Hän muistaa yhden kuvan Väinöstä, sellaisen valokuvaamossa otetun.

”Silloin siellä valokuvaamossa piti istua ihan paikoillaan, olla just niin kuin ne sano. Mutta oli se tummatukkainen se Väinö, eri näköinen kuin Viljo ja Lauri. Niiden isällähän ol’ ihan musta tukka, sillä Roopella.”

Pari päivää myöhemmin herään lumiauran ääneen puoli tuntia ennen herätyskellon soittoa. Lapsi ei ole kipittänyt yöllä viereeni nukkumaan. Keittiöön mennessäni suljen hänen huoneensa oven. Olen jo valmiiksi kiukkuinen, koska tiedän, että omasta sängystään hän herää aina hieman aikaisemmin kuin minun ja puolisoni välistä. Se, että hän on nukkunut koko yön omassa huoneessaan, tarkoittaa yleensä, että en saa istua tavallista puolituntista keittiössä yksinäni juomassa kahvia ja lukemassa sanomalehteä.

Muistelen Tove Janssonin *Taikatalvea*, jonka olemme hiljattain lukeneet iltasatuna loppuun:

– Seuraavana keväänä minun on herättävä ennen muita, äiti toisti. – Silloin saa olla hetken rauhassa ja tehdä mitä haluaa.³

Muumimamma herää talviuniltaan siihen, että Muumipeikko palaa kylmissään kotiin pudottuaan kevätjäihin. Talo on talven jäljiltä kaaoksessa ja kolea, eikä kaakeliuuniakaan voi lämmittää, koska joku muumiperheen esi-isistä on tietenkin muuttanut sinne asumaan.

Hän [Muumimamma] ei ollut kuullut jäidenlähdön pauketta eikä lumimyrskyn ujellusta kaakeliuunissa, hänen talonsa oli ollut täynnä rauhattomia vieraita ja herätyskellot olivat soineet koko talven herättämättä häntä.

Nyt hän räpäytti silmänsä auki ja tuijotti aivan virkeänä kattoon.

Sitten hän nousi vuoteestaan ja sanoi:

– Nyt sinä olet vilustuttanut itsesi.

Ehdin istua yksikseni vain hetken, ennen kuin unenpöpperöinen lapsi tepsuttelee huoneestaan keittiön kirkkaaseen valoon ja näyttää hetken siltä, ettei lainkaan tiedä, missä on.

---

³ Tämän luvun kursivoidut sitaattit ovat Tove Janssonin teoksesta *Taikatalvi*, 2018 [1957]. Suom. Laila Järvinen. Muumimamma on fiktiivinen henkilö (ovatko muumit henkilöitä?), mutta monessa elämäkerrallisessa lähteessä on kerrottu, että hänen esikuvansa oli Janssonin oma äiti, pilapiirtäjä ja kuvittaja Signe Hammarsten-Jansson. (ks. esim. Wikipedia: Muumimamma).

Lumiaurat kolistelevat yhä ikkunan alla. Lapsi sanoo jotain ja lähtee tepastelemaan kohti olohuonetta.

Mitä?

”Minä haluan katsoa albumia!”

Vai niin.

Olemme katsoneet valokuvia yhdessä isän luona pari iltaa sitten. Nyt hän tuo albumin keittiön pöydän ääreen ja alkaa selailta sivuja samalla, kun minä juon kahvia. Etsimme yhdessä sotien jälkeen otetun valokuvan, jossa Holger-vaarini esittelee lumiauraa, jota ajoi talvisin.

Kun saman päivän iltana kävelemme päiväkodista kotiin, lapsi osoittelee katujen varsilla kolistelevia lumiauroja ja vitsailee samaa matkaa kulkevalle päiväkotikaverilleen: ”Tuossa on Holger-vaari! Ja tuossa on Holger-vaari!”

Tuntuu siltä, että joku valokuva-albumien mukana saapunut on muuttanut kaakeliuunimme asumaan.

– Äiti minä pidän kamalasti sinusta, sanoi Muumipeikko.

He maleksivat hitaasti edelleen sillalle, mutta postia ei ollut vielä tullut.

Ilta-aurinko heitti pitkiä varjoja laakson poikki, ja kaikkialla vallitsi rauha ja ihmeellinen hiljaisuus.

Äiti istui sillankaiteelle ja sanoi:

– Nyt minä vihdoinkin haluaisin kuulla hieman enemmän esi-isästäme.

Kirjoitan romaanikäsikirjoitusta muistista ja yritän samalla muistaa asioita, joita en voi muistaa, koska ne tapahtuivat ennen minua. Haalin ympärilleni esi-isiä ja -äitejä, kotikummituksia. Koetan selvittää, miten olen päätenyt tähän, ja teen sen kerimällä takkuista lankavyöhtiäni lopusta alkuun. Tiedän jo tässä vaiheessa, että alkuja ja loppuja on useampia kuin yksi.

Traditio ja aavesärky

Syys-lokakuun vaihteessa 2020 luen Anni Kytömäen romaanin *Margarita*. Sen päähenkilö Senni Sarakorpi on ammatiltaan hieroja. Hän on oppinut ammatin isältään ja jatkanut sen harjoittamista Kankariston kylpylässä, kun isää ei enää epäreilun ja sattumanvaraisen onnettomuuden jälkeen ole:

Työn äärellä isä muistuttaa, mitä olen oppinut, vaikka silloinkin tietysti vain ajattelen hänen äänellään. Hoituhuoneessa isä kuitenkin vielä on lähes todistettavasti. Hän istui nurkassa jakkarallaan sadat kerrat työtäni seuraamassa, neuvoi ja kuulusteli. Tapetissa on jakkaran kohdalla tummempi laikku, muisto isän ruumiinlämmöstä. Lisäksi hänen puheäänensä kulki huoneilmassa aaltona, ja seinän kohdatessaan aallot ehkä muuttivat törmäyspintaa atomien tasolla. Kasinon seinähirret aloittivat kasvunsa 1600-luvulla, ja 1800-luvulla ne kaadettiin. Ne ovat kerran elänyttä ainetta, ja kerran elänyt aine on niihin vaikuttanut ja iskostunut.⁴

Romaanin tapahtumat sijoittuvat 1940- ja 50-lukujen Suomeen. Kun Senni hieroo eläviä asiakkaita, isä tuntuu yhä istuvan hoituhuoneen nurkassa. Isän hyväntahtoiset neuvot lomittuvat muuhun kerrontaan, ja kuollut isä toimii samassa preesensissä, jossa elävä Sennikin:

Seison selkä kohti nurkkaa, jossa isä tapasi seurata työskentelyäni. Tuuli heilauttaa verhoja mutta ei jaksa iholle asti. Hiki hiipii paidan alle, selän taakse on helppo kuvitella elävän ihmisen lämpö.

Kun kuuntelet, opit tuntemaan asiakkaan, isä muistuttaa.

Lukijalle isän läsnäolo näyttäytyy aika ajoin aavemaisena: kuollut palaa maan päälle neuvomaan elävää. Senni ei selvästikään koe asiaa näin:

Muistan isän niin hyvin, että silloin tällöin tunnen hänen olevan paikalla ja kuulen hänen sanansa. Siinä ei ole mitään ylikuonnollista. Hän on vain minun aavesärkyeni.

---

⁴ Tämän luvun kursivoidut sitaatit ovat Anni Kytömäen romaanista *Margarita*, 2020.

Ehkä jonkun ihmisen teot, esimerkit ja opetukset voivat olla toiminnassani läsnä niin kouriintuntuvasti ja niin huomaamatta, että pystyn ajattelemaan hänen äänellään, vaikka en sitä enää kuulisi. *Hän on vain minun aavesärkyni*. Voiko silloin ajatella, että traditio on siirtynyt, on syntynyt yhteinen hermosto, jota pitkin hiljainen tieto kulkee sähköimpulsseina? Kerran elänyt aine vaikuttaa ja iskostuu toiseen kerran eläneeseen aineeseen kuten Sennin isän puheääni kasinon seinähirsiin.

Välillä Senni epäilee:

Typerää. En minä puhu hautakiville. Isä ei ole missään, ei kasinon seinähirsissä eikä Vehkasalossa, vähiten kirkkomaassa. Silti peräännyn nurmikolta hiekkakäytävälle varovasti, etten talloisi atomeja jotka kerran muodostivat hänet.

Traditio on *perinne, perimätieto, perinnäistapa; usein noudatettu tapa* (Kielitoimiston sanakirja: traditio). Traditio on jotakin eteenpäin siirrettävää. Jotain mikä paketoidaan näyttämällä tai sanallistamalla. Vasta kun joutuu neuvomaan, miten se tehdään, joutuu ajattelemaan, miten se tehdään.

Kun ohjaa omia jäseniään, käskyt ovat äänettömiä, ne kulkevat sähköimpulsseina hermoratoja pitkin, automatisoituvat toistojen kautta. Kun yrittää välittää saman käskyn jollekin muulle, sähkö ei riitä. Pitää kertoa, näyttää, ohjata, ehkä koskettaa. Kääntää viulunkaulaa pitelevä ranne varovasti oikeaan kulmaan, asetella jousta puristavat sormet sopivalle etäisyydelle toisistaan.

Pitää yrittää jotenkin sanallistaa se, miltä sisään hengittämisen pitäisi tuntua juuri näiden kahden sanan välissä, millaisia ääniteitä voimallisesti toistelemalla voi kokea sen, miltä pallean oikeanlainen tuki äänelle tuntuu. Akateemisen urapolun valinneelle, uusavuttomalle rintaperilliselle pitää vääntää malliksi yksi raudoite mökkirannan rakennustyömaalla: näyttää, millä tavalla niiden pitää lomittua toistensa kanssa aitan perustusten valumuotissa, siis kerrankin ihan konkreettisesti vääntää rautatangosta, miten tämä työvaihe tehdään (Mikkelin Ihastjärvi, kesä 2014⁵).

Pitää antaa toisen rypyttää ihan päin honkia ja sanoa silti, että tulipa hieno, ja osata uskoa ja luottaa, että kyllä se ajan kanssa oppii. Samalla joutuu miettimään, mitä kaikkea ei halua

---

⁵ Tätä ei löydy lähdeluettelosta, mutta kirjaan sen tähän silti.

siirtää: pelkoja, uskomuksia, valmiita ajatuksia, puhumattomuutta. Virheasentoja, omia ärsyttäviä manereja ja kyvyttömyyttään kohdata tiettyjä asioita.

Joutuu pinnistelemään, ettei sanoisi itkevälle viisivuotiaalle: “Lopetahan nyt se ulvominen!” tai “Mitähän ne sitten koulussa sanoo, jos sä tuolla tavalla itket joka asiasta?”, koska tietää, että sen tradition tahtoo katkaista.

Ehkäpä tärkeä osa traditiota ja sen osaksi tulemista on valita tai ainakin tunnistaa omat aavesärkynsä. Keitä he ovat? Mikä osa minun äänestäni ja teoistani on heidän äänellään puhumista tai heidän iskostamiaan impulsseja? Aavesärkyni saattavat olla eläviäkin ihmisiä, mutta ehkä traditio on myös tapa kurkottaa tuonpuoleiseen – ja tuonpuoleisesta.

Kutsuminen, kuunteleminen ja kerrostuminen

Lokakuun 2020 loppupuolella kirjoitan tämän opinnäytetyön ensimmäistä versiota residenssiviikollamme Sibelius-Akatemian Musiikkikeskus Kallio-Kuninkalassa. Olen siirtänyt pienen kirjoituspöydän ikkunan eteen, ja yritän nähdä peltojen ja teiden takana harmaana vellovan Tuusulanjärven.

Välillä tappelen kehnon nettiyhteyden kanssa ja yritän jotenkin saada pidettyä etänä ne oppitunnit, joita en voi tällä viikolla opettaa paikan päällä (olen nimittäin alkanut kirjoittamisen opiskelemisen lisäksi myös opettaa kirjoittamista, mutta kerron siitä lisää myöhemmin, kunhan tämä vyyhti tästä vähän oikenee). Putoan pari kertaa linjoilta kesken videoluennon, mutta opiskelijat ovat ymmärtäväisiä ja odottavat, että pääsen palaamaan. Tulee mieleen sosiaalisessa mediassa kiertänyt meemi, jossa etäpalaverit rinnastetaan vanhan ajan spiritistismi-istuntoon: ”Anneli, ootko siellä? Anna meidän kuulla sinut. Esa, emme näe sinua, anna jokin merkki, jos kuulet meidät!”

Koko tiluksilla ei näy juuri ketään muuta kuin me kuusi kirjoittamisen opiskelijaa. Kävelemme kuitenkin päivittäin kahdelle aterialle päärakennukselle. Keskiviikkona lounaalla on lisäksi joku muukin. Syötyään hän kysyy, missä opiskelemme ja mitä teemme illalla. Hän harjoittelee vanhan navetan yläkertaan rakennetussa Leonora-salissa maisterikonserttiaan varten ja kysyy, tulisimmeko koyleisöksi.

Sopii. Sovimme kellonajan, ja palaan vielä iltapäiväksi huoneeseeni kirjoittamaan kuolleiden kutsumisesta.

Heidän puoleensa kääntyminen ei ole mikään uusi ajatus. Hoikkasormista ja valkeanverevää kalmanväkeä on manattu suojelemaan eläviä esimerkiksi suomalaisessa kansanrunoudessa. D. E. D. Europaeuksen vuonna 1845 Kiimaisjärveltä keräämässä runossa (SKVR, osa 14) tietäjä kutsuu äitiään:

*Nouse maasta, maammoseni,
Kalmistosta, kantajani,
Väkinesi, voiminesi,
Avuxeni, armokseni,
Tu'ekseni, turvakseni,
Seisomah selän takana
Poi'an ainoan avuksi.*

Niinhän Sennin isäkin tekee *Margaritassa*: seisoo selän takana. Tai istuu. Ei ehkä niinkään turvana mutta tukena.

Kuolleiden kutsuminen kuulostaa kuitenkin suoraan sanottuna aika kyseenalaiselta ja riskialttiilta menetelmältä. Entä jos en halua heitä luokseni? Jos haluankin vain kysyä jotakin. Riittääkö, että tarkastelen heidän jättämiään jälkiä itsessäni?

Erästä kurssiessestä kirjoittaessani juutun lukemaan Larin Parasken itkuvirttä äidin haudalla eli runoa *Jokos sie makealet huolettomii huomenoisii?* (Timonen 1980 [Paraske 1887–1894]). Runossa puhuja tai laulaja puhuttelee rakasta, edesmennyttä äitiään, *mairehoista maallen tuojaista*.

Ensin puhuja suree ja ihmettelee sitä, miksi äiti on jättänyt hänet *aniarmottomaksi* eli täysin orvoksi. Oliko hänessä itsessään jotain vikaa? Seuraavaksi puhuja pohtii, ovatko äidin olot nyt huolettomat, vaikka hänen oma elämänsä on murhetta täynnä. Hän arvuuttelee, millaisia muutoksia äidissä on haudan levossa tapahtunut: *Jokos sie oot muuttunut muhiaisien mullan muotoiseks?* Hän pyytää äidiltä apua yksinäisyyteensä ja neuvottomuuteensa ja kertoo yrittäneensä jopa kutsua tätä takaisin elävien maailmaan siinä onnistumatta. Hän toivoo, että äiti kuitenkin välillä *tulis katsomaan kaunehoisii kannettuisiaan* ja viimeisessä säkeessä vielä ihmettelee, miksi tämä ei vastaa: *Miksis sie et vastaele miu vastahein valkeiaiselle vaalittuisellees?*

Runosta puskee esiin vahva tietämisen tai edes tervehtimisen tarve: äiti ei ihme kyllä edes pyydettyessä nouse haudastaan, mutta häneltä tivataan silti vastauksia yhteen ja toiseen asiaan ja toivotaan, että hän vielä tulisi tervehtimään tai ainakin tarkkailemaan. Ehkä myös

Parasken äiti samastuisi vahvasti Muumimammaan, joka joutuu singahtamaan hereille kesken talviunien, kun lapsi on erehtynyt pulahtamaan jäiseen veteen. Äitien ei parane yrittää nukkua tai keskittyä *omiin* asioihinsa (palaan tähän hieman myöhemmin, kun pääsen vyyhdissäni Märta Tikkaseen saakka).

Yrjö Hosiailuoman *Kirjallisuuden sanakirjassa* muistutetaan, että itkuvirsien esittäjät ovat olleet lähes poikkeuksetta naisia. ”*Mehe ikva silmi, naise ikva sõno*”, on Seutumaalla sanottu. Miehet itkevät silmin, naiset itkevät sanoin. (Hosiailuoma 2003, 363.) Ankaran dikotomisesta sukupuolikäsityksestä huolimatta jokin tässä sanonnassa jää kiehtomaan. Ehkä pelkkä ajatus sanoin itkemisestä, olivat ne sanat sitten äänellä itkettyjä tai kirjoitettuja. Sanoilla sureminen, sanoilla ikävöiminen ja sanoilla siirtäminen: traditon ja kuolleiden kutsumisen yhteys. Kun kirjoitan kuolleista, kirjoittaminen on muistamista, mutta onko se myös surutyötä?

Kun olen kirjoittanut koko iltapäivän itkuvirsistä ja kuolleiden kutsumisesta, lähdän alkuillasta meille järjestyneeseen yksityiskonserttiin. Sali on valtava. Paikalla olemme me neljä yleisön jäsentä sekä meidät paikalle kutsunut muusikko.

Hän on Johanna Tarkkanen, joka opiskelee Sibelius-Akatemiassa kansanmusiikin aineryhmässä. Hänen pääinstrumenttinsa on piano, mutta pienkantele edustaa hänelle sointi-ideaalia: hän haluaa etsiä kantelemusiikin estetiikasta hiljaista viisautta, jonka pyrkii sitten maisterikonsertissaan tulkitsemaan pianolla. ”Minimalistinen, vähäsävelinen ja toistoon perustuva musiikkikulttuurimme ydin vuosisatojen takaa antaa eväitä meditatiiviseen ja tietoiseen läsnäoloon. Piano alkaa hiljaa helistä tilassa ja tarjoaa kuulijalle mahdollisuuden kääntyä rauhassa sisään päin”, lukee Marras-Taiga -konsertisarjan kuvauksessa, jota lueskelen myöhemmin (Taideyliopiston tapahtumakalenteri: Marras-Taiga).

Tarkkanen mainitsee, että pienkantelemusiikki on joidenkin lähteiden mukaan saattanut toimia paitsi runonlaulannan myös šamanismin välineenä. Hän kertoo, että häntä kiinnostaa erityisesti kanteleensoittajien käsite *oma mahti*, jonkinlainen sanaton tieto tai tapa käsitellä soittamalla tuonpuoleisesta peräisin olevaa tietoa.

Tämä tietenkin kiinnostaa heti. Kun maaliskuussa 2021 viimeistelen opinnäytettäni, käymme Tarkkasen kanssa hyödyllisen ja tarkentavan puhelinkeskustelun ja hän suosittelee minulle muutamia aiheeseen liittyviä lähteitä. Kanteleensoittajien sanottiin soittavan *omaa mahtia* esimerkiksi silloin, kun he vaipuivat musiikin sisään soittaessaan pitkiä improvisaatioita (Kastinen 2020, 92–93).

Tarkkanen puhuu myös *hiljaisesta haltioitumisesta*, joka on vähitellen vakiintuva käsite kansanmusiikin kentällä. Se on peräisin etnomusikologi Armas Otto Väisäseltä, joka käytti sitä

kuvatessaan tuntikausien improvisaatiotapahtumaa, kohtaamistaan 81-vuotiaan Jaakko Kuljun kanssa Suojärvellä kesällä 1917 (Kastinen 2020, 92–93). Se kuulostaa mielestäni jonkinlaiselta transsilta tai muulta muuttuneen tietoisuuden tilalta.

Hiljaisella haltioitumisella voidaan Tarkkasen mukaan tarkoittaa paitsi soittajan vaipumista soittonsa maailmaan myös tilaa, jonka soitto saa aikaan yleisössä. Hän on itse kiinnostunut siitä, miten soittaja voi soitollaan välittää hiljaista tietoa, ja valmistele näihin aiheisiin liittyen Sibelius-Akatemialle taiteellista tutkimusta, jossa niitä lähestyttäisiin taiteilijan autoetnografisesta tulokulmasta.

Palaan lokakuuhun 2020, Kallio-Kuninkalan Leonora-saliin. Tarkkanen kertoo *Supersymmetry*-teoksensa melodian syntyneen alun perin pienkanteleella metsässä soittaen. Se on teos, jolla on vakiintunut muoto, vaikka mukana on myös pienkantelemusiikin jatkuvaa muuntelua ja mikroimprovisaatiota. Soittaessaan hän jäljittelee pienkantelemusiikin estetiikkaa konserttiflyygelillä. Hän soittaa pedaali pohjassa niin, että harmoniat jäävät resonoimaan tilaan. Kuulijan aivot saattavat muodostaa äänimateriaalista myös omia melodioitaan.

Ennen soiton aloittamista Tarkkanen vielä pyytää, että tekisimme konsertin aikana jotain muutakin kuin ainoastaan kuuntelisimme: tilassa saa liikkua, saa piirtää tai kirjoittaa. Hän ei esiinny vaan soittaa meille, kenties välittää jotakin.

Seinän vierustalla on jumppamattoja ja istumatyynyjä. Kasaan niistä itselleni pesän ja käyn muistikirjani kanssa lattialle makaamaan. Kun soitto alkaa, makaan hetken aloillani. Hiljainen haltioituminen. Sitten alan kirjoittaa:

“Kerrostuminen. Aika kerrostuu, ihmisäänät kerrostuvat, muodostavat harmonioita, riitasointuja, soivat yhdessä tai erikseen, mutta koskaan ei ole kokonaan hiljaista. Soiminen ei lakkaa tai lopu. Äänät vyöryvät massana yli ajan ja tilan, kimpoilevat seinien välillä.

Ei voi havaita, missä jokin ääni sammuu ja uusi alkaa. Ne sulavat toisiinsa kiinni, jäävät resonoimaan rakenteisiin, muuttuvat liikkeeksi, kulkeutuvat välittäjäainetta pitkin uuteen tilaan, saavat uuden muodon, uuden ajan, kiertävät, tekevät isompia ja pienempiä kehiä limittäin, lomittain, ristikkäin, päällekkäin.

Menneitä ja tulevia. Äänät resonoivat läpi kohdun seinämien, multakerrosten sisään maan alle. Vainajat ovat huiluäänissä, välittävät viestejä, keräävät merkityksiä.

Pitkä pohjaääni joka pysyy taustalla, vaikka sukupolvet, etualan iskut, vaihtuvat ja tanssivat, rakentavat intervalleja.

Ihminen on aavesärky, kaiku, joka jää resonoimaan tilaan kuolemansa jälkeen. Vainaja kimpoilee seinästä toiseen, värisyttää rakenteita. Yhä: on mahdotonta kertoa, missä yksi ääni

sammuu ja seuraava alkaa. Kaikki menneet ja tulevat soivat samassa tilassa ja ajassa ja kaikissa ajoissa yhtä aikaa ja kuitenkin omillaan. Ne sulavat toisiinsa kiinni ja kuulostavat monelta instrumentilta, vaikka ovat yksi ja sama.

Kuolleet tuntuvat värinästä keuhkoissa ja vatsalaukussa. Ne porautuvat kuulijan sisälle, onkaloihin, joihin ei ole pääsyä kuin äänellä ja muistilla.”

Illalla muokkaan ja uudelleenkirjoitan muistikirjan tekstiä tekstiedostoon, mutta kadotan samalla jotain. Yllä oleva lainaus on siksi suoraan muistikirjastani siinä muodossa kuin kuunnellessani kirjoitin⁶. Tiedän, että tässä on kirjoittajakohtaisia eroja, mutta minulle käsin kirjoittaminen on jotenkin epäanalyttisempää ja automatisoidumpaa kuin koneella kirjoittaminen. Onneksi on kädet ja sanat.

Toisaalta käsin kirjoittaminen harvoin auttaa vyyhdin selvittämisessä. Pikemminkin se tihentää sitä entisestään.

Sota ja linnut

Maaliskuussa 2020 soitan Sirkalle. Poikkeustilan tuntu on jo ilmassa, vaikka koulut ja päiväkodit pysyvät auki. Yli 500 hengen tapahtumat on päätetty kieltää, ja ylioppilaskokeita on aikaistettu.

Lapsi kysyy aamulla, miksi liput oli nostettu salkoon. Selvitän matkalla päiväkotiin, että talvisodan päättymisestä on päivälleen 80 vuotta.

Sitä se Sirkkakin sanoo, että onhan tässä ollut kaikenlaista ennenkin.

En mie oikein muista edes että se sota loppu ennen kuin se uus alko. Se oli pari päivää ennen juhannusta, että kaikki, joille oli se käsky tullut, läks liikkeelle. Muistan, että isäkin läksi silloin siihen ensimmäiseen paikkaan, Heinlahti vai mikä se oli siel Haminan lähel.⁷

---

⁶ Koska käsialani on usein tulkintakelvotonta, kirjoitin katkelman kuitenkin vielä koneella puhtaaksi, mutta sanasta sanaan identtisenä muistikirjan tekstin kanssa.

⁷ Tämän luvun kursivoidut sitaatit ovat puhtaaksi kirjoitettuja ja täydennettyjä versioita muistiinpanoista, joita tein sanomalehden reunaan puhuessani Sirkan kanssa puhelimesta 13.3.2020. Sitaatit eivät ole tarkkoja litteraatteja puheesta, eivätkä siis välttämättä sanasta sanaan totuudenmukaisia dokumentteja keskustelustamme.

Sirkka oli kymmenen, kun isä Lauri määrättiin jatkosotaan ambulanssin paarinkantajaksi. Sairaala oli aluksi omalla kylällä, sitten Kuusankoskella ja lopulta Viipurissa.

En muista, menikö se siitä sit vielä eteenpäin, kun sitä Suur-Suomea rakennettiin ja se siirty ja siirty se sairaala.

Laurin tehtäviin kuului myös instrumenttien huoltaminen. Veitsien teroittaminen.

Se oikein kerto, kun kirurgit siel sano, et on ihan ilo leikata, kun on niin terävät veitset. Paremmihan se osu sit siihen, mihin piti.

Ja sit kun niitä silpoutu siellä, nuoria miehiä, keneltä meni jalka ja keneltä käsi, niin isä kirjoitti kirjeitä. Että ne, jotka ei voinu itse enää kirjoittaa, niin ne saneli isälle, ja isä sit kirjoitti.

Minulla on kädet ja jalat ja etäisyyttä kuolemaan, ei mitään tekosyitä olla kirjoittamatta. En koskaan tavannut Lauria, mutta olen koko ikäni kuullut hänestä tarinoita sekä Sirkalta että isältäni. Hän on melko varmasti yksi aavesäryistäni.

Mie niin pahottelin sitä, et kun asuin siellä Porlammilla vielä, niin ne poikien, minun veljien, kirjeet, joita sillon tuli, niin olis pitänyt säilyttää. Jotkut on niitä oikein kirjaksikin tehnyt ja säilyttänyt jälkipolville. Mutta kun eihän sitä silloin tiennyt, että tuleeko niitä jälkipolvia edes.

Lapsi kysyi yhtenä aamuna, muistanko hänet *aina*. Kyllä, sanoin, aivan varmasti aina. Mutta kun on kuollut, ei voi muistaa, lapsi sanoi. Kuolleena ei ole enää mitään.

Sanoin, että joissain saduissa kuolleet ihmiset muuttuvat linnuiksi, ja että jos minusta tulee lintu, muistan hänet *aina* ja etsin hänet *aina*.

Se sinun Holger-vaaris kanssa, kyl se jotain päiväkirjaa on siel rintamal pitänyt. Sellainen mustakantinen. Tai ei se päiväkirja ollut, sellanen vaan, et siin ol muistiinpanoja, sihi ol päivämäärät merkitty ja jotain muuta. Mie en oo varma, et olisko se koskaan ollu minun käsissä se kirja.

Isä sanoi kerran ajattelevansa, että ehkä Holger-vaarista tuli kuolemansa jälkeen fasaani. Hyvä jos on niin, koska vaarin kirjoitukset ovat kadonneet.

Kirjoittaminen on surutyö, ajatus ja muisti. Kun kirjoitan, muistan *aina*.

Pakko ja poikkeustila

*Jonkun pitäisi joskus pitää tunti tunnilta kirjaa tällaisista ajanjaksoista ihan vain tajutakseen, ettei itseltään voi vaatia normaaliutta.*⁸

– kirjeestä Åsa Mobergille 11.4.1977

Maaliskuussa 2020 palauttamassani esseessä kirjoitan:

”Rakas koronapäiväkirja,

Ahdistaa, etten ehdi kirjoittaa koronapäiväkirjaa. Enkä mitään muutakaan. Olen etäopettaja, etäopiskelija ja lähilastenhoitaja. Ja lisäksi etä- tai lähipuoliso vähän päivän mielialasta ja henkisen läsnäolon kapasiteetista riippuen. Miten voin kirjoittaa unohtumisesta, yksinäisyydestä ja ulkopuolisuudesta, kun kolmasosa maailman väestöstä on suljettu koteihinsa?”

Juuri nyt talo on tyhjä. Se on todella harvinaista, saan olla kotona yksin suunnilleen 10 minuuttia talvessa.

–kirjeestä Åsa Mobergille 11.4.1977

Poikkeustilan alkaessa luen Märta Tikkasen kirje-elämäkertaa (*brevbiografi*) *Pakko yrittää kir-*. Tuntuu siltä, etten pysty kirjoittamaan. Siksi juuri on *pakko yrittää kir-*:

Teoksen nimi on sitaatti Tikkasen kirjeestä vuodelta 2007. Hän ei ilmeisesti ehtinyt kirjoittaa ajatustaan loppuun. Ehkä oli muuta kirjoitettavaa.

---

⁸ Tämän luvun kursivoidut sitaatit ovat Märta Tikkasen teoksesta *Pakko yrittää kir- – Elämä kirjeissä*, 2020. Suom. Outi Menna.

Poden valtavaa yksinolon tarvetta, vaikka tiedostan toki, kuinka kuolettavan raskasta yksinäisyys on toisille. Mitään ei ole tässä maailmassa koskaan sopivasti vaan aina liikaa, liian vähän tai ei yhtään.

– kirjeestä Åsa Mobergille 11.4.1977

*Jonkun pitäisi joskus pitää tunti tunnilta kirjaa tällaisista ajanjaksoista. Maanantaina 16.3.2020 hallitus on määrännyt koulut ja päiväkodit suljettaviksi⁹ keskiviikosta 18.3. alkaen. Yli 10 hengen tapaamiset kielletään. Kaikki, jotka voivat jäädä etätöihin, määrätään niin tekemään. Siksi aika monessa perheessä pyörivät maaliskuussa saman katon alla sekä työt, koulut että päiväkodit. Minut, puolisoni ja nelivuotias lapsemme on myös yhtäältä pakotettu sulkeutumaan toistemme seuraan ja toisaalta eristetty kaikista muista. Yksinäisyyttä on *liikaa, liian vähän tai ei yhtään.**

(Täsmälleen 20 minuuttia. Lapsi nro 3 tuli äsken ulkoa sisään: Äiti, mitä minä voisin tehdä? Minä: Keksi itse. Minä kirjoitan. Lapsi: Sanot aina, mitä sinä teet, kun haluan tietää, mitä minä voisin tehdä. Minä: Tarkoitin vain, että saat keksiä tekemistä itse, koska minä en aio olla mukana siinä. Minä kirjoitan. Lapsi: Höh. Ja lähtee.)

– kirjeestä Åsa Mobergille 11.4.1977

Pakko yrittää kir-. Tikkasella on neljä lasta. Kun Tikkanen vuonna 1977 kirjoitti Mobergille, hänen kirjailijapuolionsa Henrik oli yhä elossa. Alkoholisoitunut aviomies tuskin vaikeutti Tikkasen työskentelyä kovin paljon vähempää kuin huomiota vaativat lapset.

Henrik kuoli leukemiaan vuonna 1984. Teoksessa ei ole yhtään kirjettä toukokuun 1978 ja elokuun 1985 väliltä. 1980- ja 90-lukujen kirjeitä lukiessani kuitenkin tajuan, että vaikka puoliso oli kuollut ja lapset aikuisia, Tikkanen saa edelleen kamppailla löytääkseen aikaa. Yksi lapsista on lievästi kehitysvammainen, toinen luisumassa päihdeongelmiin. Ajattelen talviunilta herännyttä Muumimammaa ja Larin Paraskea, joka anoo äidiltään vastauksia ja huolenpitoa vielä silloinkin, kun tämä makaa kuolleena maan mullassa.

---

⁹ Kouluja ja päiväkoteja ei suljettu. Kouluissa siirryttiin etäopetukseen ja varhaiskasvatukseen osallistuvat lapset kehoitettiin pitämään kotona mahdollisuuksien mukaan. Jotenkin kuulostaa dramaattisemmalta sanoa, että ne määrättiin suljettaviksi.

Elämässäni on jotain vikaa, koska aika ei ikinä riitä mihinkään.

– Tikkasen kirjeestä Birgitta Stenbergille 27.9.1985

Poikkeustilan keskellä päätän, että teoksen nimestä tulee huoneentauluni. *Pakko yrittää kir-*, koska aikaa ei ole eikä tule koskaan olemaan. Pakko yrittää pitää kirjaa, jos ei tunti tunnilta niin ainakin päivä päivältä. Pakko yrittää muistaa, ja kirjoittaminen on muistamista. Ei tämä ole ensimmäinen ajanjakso maailmanhistoriassa, kun ”itseltään ei voi vaatia normaaliutta”. *Pakko yrittää kir-*.

Tunteeni ovat kumman ristiriitaiset – toisaalta on kaikki tämä ihanuus, viime yönä tai varhain aamulla lehteen puhjenneet koivut, joka puolella pieniä vihreitä hiirenkorvia, tyyni aamu ja nyt leppeä kaakkoistuuli – –

ja sitten toisaalta

*radioaktiivisuus – mitä pitää varoa, mitä voi tehdä? viidenkymmenen vuoden sisällä sata ihmistä kuolee Suomessa syöpään Tšernobylin takia – –
Maasta työntyy esiin nokkosentaimia, tänä vuonna niistä ei voi tehdä nokkoskeittoa, uskaltaako nurmikolle mennä makaamaan, voiko järvivettä käyttää tiskaukseen – –*

– Tikkasen kirjeestä Birgitta Stenbergille 8.5.1986

Kun kaikki on epävarmaa, pakko on hyvä työkalu. Ei tekosyitä.

Melkein vuotta myöhemmin kuuntelen Astrid Swanin ja Koko Hubaran Post äiti - podcastin jaksoa, jossa tekijät haastattelevat Tikkasta äitiydestä, kirjoittamisesta ja rakkaudesta. Tikkanen huomauttaa, että *Pakko yrittää kir-* -teoksen alkukielisessä nimessä *Måste försöka skri-* kesken jääneen sanan voi tulkita joko verbiksi *kirjoittaa* (skriva) tai *huutaa* (skrika). (Hubara & Swan: *Post-äiti*.) Toisaalta *skrika* on mahdollista suomentaa myös kirkumiseksi, joten ehkä suomennos sittenkin vangitsee tämän monimerkityksisyyden ainakin osittain.

Kirjoittaminen on muistamista mutta myös huutamista, yritys saada äänensä kuuluviin kaiken hälyn keskeltä.

II

Myytit ja aika

Lokakuussa 2019, muutamia viikkoja ennen pyhäinpäivää, lapsi löytää kuolleen käpytikan taloyhtiön takapihalta, kun olen hakemassa pyörääni varastosta. Tikka on keskellä kulkuväylää ja pyörävarastossa on lapioita, joten päätämme haudata linnun nopeasti ennen päiväkotiin lähtöä.

Se on tietysti lapsesta loputtoman kiinnostavaa. Käymme muun muassa seuraavanlaisen dialogin:

LAPSI: Ehkä joku eläinlääkäri löytää sen.

MINÄ: Ei eläinlääkärit kyllä varmaan käy kaivelemassa meidän takapihaa. Ja ei se eläinlääkärikään oikein voi sille tikalle enää mitään tehdä, kun se on kuollut.

LAPSI: Mutta se voi tehdä sille kuten Lemminkäiselle!¹⁰

Tajuan, että on korkea aika ottaa puheeksi *Koirien Kalevalan* tarinoiden ja todellisuuden välinen suhde. Lapsi ajattelee, että jos Lemminkäisen äiti voi hunajalla herättää joesta naaraamansa pojan kuolleista, niin kai nyt eläinlääkärikin saa yhden linnun hereille.

Osallistun samana syksynä ”Kirjoittamisen psykologia ja omat elämäkokemukset kirjallisena materiaalina” -kurssille, jolla luemme ensimmäisiä lukuja Karen Armstrongin teoksesta *Myyttien lyhyt historia*. Armstrongin mukaan mytologiat kertovat jonkinlaisesta tuonpuoleisesta ja myytit ovat tarinoita, jotka auttavat meitä toimimaan oikein tuossa toisessa maailmassa, kun siirrymme sinne, yleensä kuoleman kautta.

Myytit voivat myös kertoa jostakin sellaisesta, joka tapahtui joskus, toistui ja voi toistua uudestaan, koska se on ihmiselämälle luonteenomaista. Ympäristön muuttuessa sama tarina täytyy kertoa uudelleen eri tavalla, jotta se paljastaisi sen, mikä on aina ollut totta, myytin ajattoman totuuden. (Armstrong 2005, 11–16.)

---

¹⁰ Kursivoitu sitaatti on jälkikäteen dramatisoitu kohtaaminen lapsen kanssa käymästäni keskustelusta sellaisena kuin sen muistan.

Saman kurssin lukemistossa on myös Margaret Atwoodin essee *Negotiating with the dead. Who makes the trip to the underworld, and why?* Atwoodin mukaan kaikki kirjoitus pohjimmiltaan pyrkii palauttamaan jotakin tuonpuoleisesta; tietoisuutemme kuolevaisuudesta saa meidät kirjoittamaan. Kirjoittaminen on reaktio, jonka kuolemanpelko saa aikaan. Kirjoittaminen luo ajatuksista jotain pysyvää, joka voidaan toistaa ääneen. (Atwood 2002, 140.)

You can't hold a mirror up to Nature and have it be a story unless there's a metronome ticking somewhere. -- And once you've got clocks, you've got dead people, because time, as we know, runs on, and then it runs out, and dead people are situated outside of time, whereas living people are still immersed in it.

But dead people persist in the minds of the living. There have been very few human societies in which the dead are thought to vanish completely once they are dead.¹¹

Atwood kirjoittaa, että vaikka kuolleiden harvoin ajatellaan katoavan kokonaan kuollessaan, on tärkeää pitää kuolleet ja elävät omilla paikoillaan: kuolleiden ei-toivotut paluut kuvataan useimmiten ikävinä kohtaamisina (Atwood 2002, 143). Elävien maailmassa vierailevat kuolleet voivat oikeuden ja koston lisäksi haluta vaikkapa viedä rakkaansa mukanaan tuonpuoleiseen (Atwood 2002, 146–147). Joissain tarinoissa tuonpuoleisessa käydään vapaaehtoisesti, mutta siihen liittyy aina suuria riskejä. (Atwood 2002, 149–150).

Näitähän löytyy, esimerkiksi kreikkalaisen mytologian varoittava esimerkki, lyyraansa jumalaisen kauniisti soittava Kalliopen poika Orfeus, joka rakastuu Eurydikeen. Hän ei kuitenkaan ole ainoa, ja sekavan kolmiodraaman tiimellyksessä Eurydike kuolee käärmeenpuremaan ja joutuu Manalaan.

Orfeus lähtee noutamaan rakastettuaan tuonpuoleisesta. Hän soittaa niin kauniisti, että lopulta Manalan hallitsijat Hades ja Persefone tekevät ehdotuksen: Orfeus saa Eurydiken takaisin elävien maailmaan, jos maltaa koko matkan maan pinnalle olla katsomatta tätä kohti. Orfeus ei kuitenkaan pysty hillitsemään itseään vaan katsoo Eurydikeen. Eurydike jää Manalaan, ja myös surun murtaman Orfeuksen tarina päättyy kehnonlaisesti irtopäänä joen virrassa. (Wikipedia: Orfeus.)

---

¹¹ Kursivoitu sitaatti on sivulta 142 Margaret Atwoodin edellä mainitusta esseestä, joka on julkaistu teoksessa *On Writers and Writing* (2002).

Tuonpuoleisesta on kuitenkin Atwoodin mukaan toisinaan mahdollista saada mukaansa joko rikkauksia, tietoa, keinot taistella hirviötä tai uhkaavaa tuhoa vastaan tai oma menetetty rakkaansa. Hän muotoilee Gilgamesh-myytin pohjalta ajatuksen, jonka mukaan kirjailijan tehtävä on hakea tarina sieltä, missä se on, palata uupuneena ja kirjoittaa sitten kaikki muistiin. (Atwood 2002, 156–158.)

En tiedä, onko kirjoittamiseni reaktio kuolemanpelkoon vai kuolemattomuudenpelkoon. Ehkä toivon jättäväni jälkeeni jotain sellaista, joka edes osittain vastaisi niihin kysymyksiin, joita joku saattaisi haluta esittää minulle, kun minua ei enää ole. Ettei kenenkään tarvitsisi kaivella mitään maasta, laulaa itkuvirsiä haudallani tai vierailta tuonpuoleisessa vastauksia saadakseen. Ehkä pelkään, että minulle käy kuin romaanini päähenkilölle ja kaikki ympärilläni unohtavat minut. Ehkä kirjoittamiseni on reaktio unohtumisen pelkoon, yritys muistaa.

Iltapäivällä päiväkodista palatessaan lapsi olisi halunnut kaivaa kertaalleen haudatun käpytikan esiin näyttääkseen sen isälleen, mutta tämä ei ollut siihen suostunut. Ymmärtäähän tuon. Itsekin mielummin vain leikittelen ajatuksilla kotikummituksista kaakeliuunissa ja kyselen elossa olevilta aavesäryistäni kuin lähden ottamaan edes kevyehköjä askelia šamanismin suuntaan. Vaikka tuonpuoleisessa olisi kuinka mehukkaita tarinoita tarjolla ja vaikka välillä tuntuu mahdottomalta irrottautua mielen takkuisesta vyyhdistä, minua tarvitaan myös täällä.

Joulukuussa 2019 ensimmäisen opiskeluvuoden joululomakirjani on Jonathan Franzenin romaani *Muutoksia*. Se on pitkä mutta juoneltaan ja kuvaukseltaan vetävästi muotoiltu syväluotaus erään perheen keskinäisiin suhteisiin. Perheen ytimeen kuuluvat eläköityneet vanhemmat Enid ja Alfred sekä kolme aikuista lasta: Denise, Chipper ja Gary. Näkökulmahenkilö vaihtelee, mutta tapahtumien keskeisimpänä katalysaattorina ovat Alfredin kiihtyen etenevä Parkinsonin tauti ja hänen pahenevat muistiongelmansa.

Kirja on vielä kesken, kun palaamme kotiin joulun mummolakierrokselta. Lapsi on nukkunut joka pyhän eri paikassa ja oma sänky tuntuu vieraalta, pimeys eläväiseltä. Yritän jättää oven auki, laittaa käytävälle valot, istua huoneen kynnyksellä lukemassa. Sähähdän kerta kerran jälkeen: *Nyt silmät kiinni!*

Tunnin jälkeen luovutan ja kömmin lapsen viereen. Yritän parhaani mukaan viikata raajani puolitoista metriä pitkään ja kohtuuttoman kapeaan sänkyyn. Lapsi kääntyilee levottomasti ja tuijottelee kattoon, mutta alkaa lopulta rauhoittua syvään hengittäväksi, lämpimäksi rimpulaksi minua vasten, ihan kiinni kylkeeni.

Jatkan lukemista. Romaani on tärkeässä käännekohdassa, jossa perheen vanhemmat viettävät lomaa loistoristeilijällä. Muistisairas Alfred on jäänyt vain lyhyeksi hetkeksi yksin ja putoaa valtavan aluksen laidan yli mereen. Katkelmassa kuvataan hänen ajatuksiaan pudotuksen aikana:

Alfred muisti illat, joina hän oli istunut yläkerrassa poikansa tai poikiensa kanssa taikka tytär kyynärtaipeessa, heidän kosteat kylvyntuoksuiset päänsä painautuneina hänen kylkiluitaan vasten hänen lukiessaan heille ääneen Uljasta mustaa tai Narnia-sarjaa. Miten jo hänen äänensä, sen käsinkosketeltava resonanssi, oli tehnyt heidät unisiksi. Ne olivat iltoja, ja niitä oli ollut satoja, ehkä tuhansia, jolloin mikään arpiajättävä traumaattinen ei ollut kohdannut tätä ydinyksikköä. Iltoja, jolloin oli vaalittu perusläheisyyttä hänen mustassa nahkatuolissaan; suloisia epäilyn iltoja synkkien varmuuden öiden lomassa. Ne palautuivat hänen mieleensä nyt, nämä unohdetut vastaesimerkit, sillä ollessaan putoamassa mereen ihminen ei lopultakaan voi tarrautua mihinkään muuhun konkreettiseen kuin lapsiinsa.¹²

Lapsi nukahtaa kylkeeni hetkessä. *Ne olivat iltoja, niitä oli ollut satoja.* Ja vaikka niitä iltoja on satoja, ehkä tuhansia, ja vaikka niiden äärellä turhautuu, koska on liian ahdasta ja liikaa tekemättömiä asioita, niin joskus niitä ei enää ole, ja joskus, kun pitää luopua kaikesta ja esimerkiksi pudota mereen tai unohtaa kaikki, mitä elämässä on tapahtunut, juuri niistä illoista luopuminen voi tuntua haikeimmalta ja raskaimmalta maailmassa. *Suloisia epäilyn iltoja synkkien varmuuden öiden lomassa.*

Näinä suloisina epäilyn iltoina menneisyys ja muistaminen sekoittuvat tulevaisuuteen ja kuvittelemiseen. Aika ei pysy aisoissa. Kun olen tässä, hänen tai heidän kanssaan, preesenskin voi hetkittäin tuntua haikean nostalgiselta.

Minä olen valinnut olla tässä. Jos en voisi tehdä mitään muuta kuin olla tässä, tulisin tietenkin onnettomaksi, mutta jos pitäisi alkaa karsia elämästään asioita yksi kerrallaan, tämä tässä olisi se viimeinen, josta pitäisin kiinni ja johon tarrautuisin kaikkein tiukimmin.

---

¹² Kursivoitu sitaatti on Jonathan Franzenin romaanista *Muutoksia*, 2011 [2001]. Suom. Raimo Salminen.

Oppiminen ja opettaminen

Palaan kirjoittamiseni alkuun. Elokuussa 2020, ennen kuin toisen vuoden opinnot Teatterikorkeakoululla ehtivät syyslukukauden osalta käynnistyä, olen jo palannut Kallion lukioon. Lähdin sieltä ylioppilaslakki päässäni keväällä 2007, ja nyt elokuussa 2020 palaan sinne opettamaan. Oikeastaan palasin jo maaliskuussa, mutta kesäloman jälkeen palaan taas.

Opetan sivutoimisesti ja opiskelen päätoimisesti. Aluksi sovimme yhdestä kirjallisen ilmaisun kurssista per jakso, mutta niitä tulee lisää, ja se on ihanaa, vaikka välillä tuntuu samalta kuin Märta Tikkasesta: *Elämässäni on jotain vikaa, koska aika ei ikinä riitä mihinkään.*

Elokuun lopussa aloitamme Teakissa opinnäyteseminaarin ja pääsemme olemaan toistemme kanssa fyysisesti samassa tilassa ensi kertaa sitten helmikuun. Alkusyksyn valo paistaa sisään neljännen kerroksen luokkiin, ja Hämeentieltä kuuluu koko ajan niin hirveä remonttimeteli, ettei ikkunoita voi pitää auki, vaikka kaikkialla muistutetaan tehokkaan ilmanvaihdon tartuntoja vähentävästä vaikutuksesta.

Työt tulevat puheeksi eräällä seminaarikerralla. “Vieläkö Kallion lukiossa kirjoitetaan kirjallisen ilmaisun ekalla kurssilla lapsuusmuisto?” opiskelukaverini kysyy. Jep. Olen viikkoa aiemmin ohjeistanut tehtävän ykköskurssilaisilleni ja yrittänyt muistella, mistä muistosta itse aikoinaan lukiossa kirjoitin. Eräs professoreistamme sattuu kuulemaan keskustelumme ja kertoo itsekkin kirjoittaneensa joskus lapsuusmuiston Kallion lukiossa. Jotenkin kaikki asiat sulautuvat ja limittyvät toisiinsa, ajat ja paikat.

Viimeisen seminaaripäivän iltana havaitsen lieviä flunssaoireita. Lähettelen noloja ja anteeksipyyteleviä viestejä koko maisteriohjelman opiskelija- ja henkilökunnalle. Perun tapaamisen pitkästä aikaa Helsingissä vierailevan runoilijaystävän kanssa (häneenkin tutustuin Kalliossa). Muistelen, kenen vieressä istuin ja kuinka lähellä. Käyn ensimmäistä kertaa koronatestissä. Tuloksen (negatiivinen) saaminen kestää viikon.

Syyskuun ensimmäisinä viikkoina meillä on ”Kirjoittaminen taiteellisena tutkimuksena” -kurssilla lyhyt työpaja unien kirjoittamisesta. Saamme tehtäväksi muun muassa pitää unipäiväkirjaa.

En ole koskaan aikaisemmin onnistunut siinä, ja nytkin meinaan pilata koko homman torkuttamalla: Kun herään ensimmäisen kerran, pystyn vielä listaamaan mielessäni 5–7 asiaa, jotka muistan unestani ja jotka aion kohta kirjoittaa ylös yöpöydällä lojuvan puhelimeni muistiinpanoihin. Siis ihan kohta. Kymmenen minuutin päästä, kun herään uudestaan

herätyskellon torkkuhälytykseen, olen jo unohtanut muutaman kohdan. Ja niin edelleen. Kun vihdoin kirjoitan jotain ylös, se näyttää tältä:

Rakennan isän kanssa linnunpönttöä, siitä tulee kaksiulotteinen (vt. vanhan tv-kehikon nikkaroiminen hyllyksi).

Lapsi menee poimimaan mansikoita ja valitsee kulkoksi salaattilingon. Haluaa maastokuvioisen haalarin.

Opetan samassa yläkoulussa ehkä [tietokirjailija] Elina Tuomen kanssa. Kaikessa on tosi paljon sulkia.

Etsin sopivaa vessakoppia. Missään ei tunnu olevan sellaista.¹³

Jotakuinkin näihin aikoihin ohjeistan myös lukio-opiskelijoitani kirjoittamaan tekstin jostakin unestaan. Tämänkin tehtävän olen itse tehnyt ensimmäisen kerran jo lukiossa. Samoina viikkoina sekä luen lukiolaisten unia että kirjoitan omistani. Teatterikorkeakoulun kurssin osallistujamäärä on niin suuri, että turvavälien takia pidämme tehtäväpurun neljännen kerroksen suuressa liikuntasalissa. Se näyttää koripallokoreineen ja voimistelupatjoineen yllättävän samalta kuin kaikkien muidenkin koulujen liikuntasalit.

Valveillakin olen koko ajan kuin unessa: kuljen lukion remonttiväistötilojen käytävillä ja törmään koko ajan lukioaikaisiin opettajiini, koska heistä moni opettaa samassa lukiossa edelleen. Eikö sellaista tapahdukin juuri unissa? Eräs lukioaikainen ystäväni on lisäksi sattunut juuri tänä syksynä saamaan talosta vakituisen viran. Kun seisomme yhdessä maskit naamalla valvomassa ylioppilaskokeita, tuntuu ihan helvetin epätodennäköiseltä, että olisin hereillä ja se tapahtuisi oikeasti.

Joulukuussa merkittävä opettaja, jota olen koko syksyn ja osan viime keväästä sijaistanut, jää eläkkeelle. Sama merkittävä opettaja opetti minullekin kirjoittamista melkein 20 vuotta sitten, ja hänen merkittävyytensä tässä tekstissä viittaa nimenomaan siihen, kuinka merkityksellisiä hänen oppituntinsa olivat minulle (ja ilmeisesti myös muille, kuten pian käy ilmi).

---

¹³ Kursivoidut sitaatit on kopioitu sellaisenaan puhelimeni muistiinpanoista, mutta en valitettavasti osaa sanoa, kuinka todenmukaisesti olen pystynyt siirtämään unissa kohtaamani todellisuuden tähän lähdeoteeseen.

Marraskuun loppumetreilla päätän koota hänelle läksiäislahjaksi joulukalenterin, jonka jokaisessa luokassa on entisten opiskelijoiden kirjoittamia muistoja hänestä. Ilmoitan asiasta lukion alumnien Facebook-ryhmässä ja ohjeistan, että osallistujat voivat halutessaan käyttää tekstinsä pohjana jotakin niistä tehtävänannoista, joita kirjoittajasukupolvi toisensa jälkeen on lukiossa kirjoittanut. Saan lapsuusmuistoja, haikuja, arkunkantajia (tietäjät tietää) ja vaikka mitä muuta.

Vaikka projekti käynnistyy lyhyellä varoitusajalla ja aikaikkuna on tiukka, tekstejä tulee melkein 50. Luen niitä läpi yömyöhään väsyneenä mutta vaikuttuneena. Miten paljon ihmiset ovat panostaneet ja miten valtava merkitys yhdellä opettajalla ja luovan kirjoittamisen opinnoilla on voinut olla! Eräskin osallistuja on kirjoittanut ylioppilaaksi jo vuonna 1997. Mukana on myös useampikin tarina siitä, kuinka tuleva puoliso löytyi kirjallisen ilmaisun oppitunnilta.

Kirjoitan tietenkin itsekin tekstin, ja sitä uskallan myös oman tekijänoikeuteni nojalla lainata tässä opinnäytteessä:

”Älä kirjoita sellaista tekstiä, jossa orpo astuu haravaan toisessa maailmansodassa”, sinä sanot. Ymmärrän, että muikin kuin synkkyys voi olla syvällistä.

Kuusi vuotta myöhemmin Raisa kirjoittaa esikoisrunokokoelmansa yhdeksännellä sivulla:

‘Tässä orpo astuu haravaan toisessa maailmansodassa.’

Kuusitoista vuotta myöhemmin kerron tämän kaiken nokkelana anekdoottina opiskelijoille, joita sinä opetit ja joita minä opetan. Joku yleisössä kenties ymmärtää juuri sillä hetkellä, että muikin kuin synkkyys voi olla syvällistä, ja joku toinen, että kaikkia sääntöjä saa rikkoa.¹⁴

Kun minä opiskelen lokakuussa 2020 kirjoittamista Taideyliopistossa, Raisa (sama runoilijaystävä, jonka tapaamisen jouduin elokuussa perumaan) on eräällä runokurssin luennolla vierailijana. En pääse sille luennolle, koska lapsi on sairaana, mutta myöhemmin pyydän häneltäkin tekstin joulukalenteriin. Taas kaikki asiat sekoittuvat keskenään: ajat, paikat, henkilöt, todellisuudet.

---

¹⁴ Tämä kursivoitu sitaatti on edellä kuvattuun joulukalenteriin kirjoittamani teksti, jossa liikun muistinvaraisesti vuodesta 2004 vuoden 2010 kautta loppuvuoteen 2020.

Raisan esikoisrunokokoelmassa kirjoitetaan myös: *Kun me olemme vanhoja, te olette kuolleita*¹⁵. Sukupolvien vaihtuminen tuntuu väistämättömältä, hyvässä ja pahassa, ja siksi traditio, sen siirtäminen ja säilyttäminen, lohduttaa minua.

Kun merkittävän opettajan virka tulee keväällä 2021 hakuun, haen sitä, mutta en tule valituksi. Harmittaa tietenkin ensisijaisesti siksi, että työ oli mukavaa ja opiskelijat mainioita, mutta hieman yllättäen ainakin vähän myös siksi, että viran saaminen olisi niin oivallisesti täydentänyt tämän opinnäytteen tarinaa ja teemoja. Jokin ympyrä olisi sulkeutunut. Nyt on keksittävä jotain muuta.

Mutta loppuja ja alkuja on aina useampia kuin yksi kumpaakin. Yritän löytää takkuisesta lankavyyhdistäni sen alun, joka oli romaanikäsikirjoitukseni alku.

Alku ja ulkopuolisuus

*Ja näistä haaveista tuli mieleeni, että koska aioin tulla kirjailijaksi, oli korkea aika tietää, mistä kirjoittaisin. Mutta heti kun aloin miettiä, kun yritin keksiä aiheen johon voisin kätkeä loputtoman arvokkaan filosofisen sisällön, järkeni lakkasi toimimasta, näin edessäni pelkkää tyhjää, tunsin että minussa ei ollut neronkipinää, tai sitten jokin aivosairaus esti sitä syttymästä.*¹⁶

Elokuussa 2019 päätän kirjoittaa romaanikäsikirjoituksen. Romaani-ideassani käsitellään muistamista, unohtamista ja muistisairautta, joten aloitan lueskelemalla Alzheimer-kirjallisuutta. Haen tietoa erilaisista muistin häiriöistä, muistisairauksia ja niiden hoidosta sen verran ahkerasti, että oikein odotan, milloin hakukonealgoritmit alkavat kohdentaa minulle mainoksia erilaisista hoitolaitoksista.

---

¹⁵ Tämä kursivoitu sitaatti viittaa Raisa Marjamäen runokokoelmaan *Katoamisilmoitus* (2010). Vaikka runokokoelmaa voitaneen lähtökohtaisesti pitää fiktiivisenä tekstilajina, väite on myös melko kiistatta empiirisesti todistettavissa (riippuen toki aina siitä, kehen pronomineilla *me* ja *te* viitataan).

¹⁶ Tämän kursivoidun sitaatin lausuu tai itseksensä ajattelee Marcel-niminen, oletettavasti fiktiivinen kertoja kirjailija Marcel Proustin teoksessa *Kadonnutta aikaa etsimässä, Swannin tie: Combray* (1913), suomennos Pirkko Peltonen ja Helvi Nurminen.

Kaksi fiktiivistä Alzheimer-kuvausta, joihin aluksi tutustun, ovat Lisa Genovan *Edelleen Alice* ja Samantha Harveyen *The Wilderness*. Ne ovat keskenään melko erilaisia romaaneja.

Harveyn *The Wilderness*issa päähenkilö Jake on yksin. Vaimo on kuollut, samoin tytär, poika on vankilassa. Kaikki tämä selviää lukijalle ripotellen, ja kaikki on epävarmaa, koska Jake itsekin muistaa koko ajan vähemmän ja vähemmän. Hän hyppii tajunnanvirtamaisesti elämänvaiheesta toiseen ja alkaa jossain vaiheessa sekoittaa unen ja valveen toisiinsa. Mietin lukiessani, että tältä unohtaminen varmaankin voisi näyttää, jos sellaista haluaisi tekstin tasolla ilmentää.

Tältä minun kirjoittamisenikin aluksi enimmäkseen näyttää. Teksti hyppii päähenkilön elämänvaiheesta toiseen tajunnanvirtamaisesti tai ainakin jotenkin epäjohdonmukaisesti. Yritän saada selville, kenestä kirjoitan ja millaisia hänen muistonsa voisivat olla. Olen alusta saakka piinallisen tietoinen siitä, että jossain vaiheessa pitää tehdä valintoja. Sen aika ei ole vielä.

Edelleen Alicen kohdalla pohdin paljon ulkopuolisuutta. Kun muistisairas Alice esittää tieteellisessä seminaarissa käsittelyssä olevasta väitöstutkimuksesta tarkan havainnon, työyhteisö tarttuu aiheeseen ja kohtelee häntä vakavasti otettavana jäsenenään. Kun Alice hetkeä myöhemmin esittää tismalleen saman havainnon uudelleen, hän ihmettelee, miksi kukaan ei huomaa, kuinka merkittävästä huomiosta on kyse. Miksi tärkeä havainto sivuutetaan? Muiden käytös on omituista ja jopa pelottavaa.

Romaanikäsitteisen kirjoitukseni päähenkilö on tässä vaiheessa jo saanut nimen Sonja. Myös hän jää tutun yhteisönsä ulkopuolelle. Tässä vaiheessa se työyhteisö on vielä koulu, jonka rehtorina hän toimii, mutta noin vuoden päästä muutan mieleni, ja niinpä kuvitteluni armoilla oleva Sonja nuorenee 20 vuotta ja muuttuu kasvatusalan ammattilaisesta elokuvataiteen opiskelijaksi¹⁷. Mutta yhä vain hän jää ulkopuolelle. Hän unohtuu. Kukaan ei enää huomaa tai muista häntä.

Sonja on siis alisteinen kirjailijan mielivaltaisille päätöksille sijoittaa hänet yhtäkkiä aivan eri elämäntilanteeseen. Alice sen sijaan on alisteinen paitsi työyhteisön ja perheensä välipitämättömälle kohtelulle myös lukijan katseelle. Lukija kyllä ymmärtää, miksi muut käyttäytyvät kuten käyttäytyvät. Perheenjäsenet puhuvat Alicen ohi silloinkin, kun hän on läsnä. Lukija muistaa pidempään kuin Alice, ja lukija näkee, että Alice ei enää osallistu dialogiin. Muut tietävät häntä paremmin.

---

¹⁷ Tämä on huikea osoitus mielikuvituksen puutteesta: ennen kirjoittamisen maisteriohjelmaa valmistuin opettajaksi, ja ennen opettajaopintojani opiskelin vähän yli kandidutkinnon elokuvataiteen laitoksella.

Alkuvaiheessa kirjoitusprosessia minusta tuntuu siltä, että teksti tietää enemmän kuin sen kirjoittaja. Kirjoittaja, siis minä itse, ei ole päässyt vielä täysin jyvälle siitä, mistä tekstissä pohjimmiltaan on kyse. Tarvitsen ja saan aikaa haparoida erilaisten vaihtoehtojen välillä: miten tämä itse keksimäni maailma ja siihen sijoitettu itse keksimäni muistisairaus oikein toimii? Mitkä ovat sen lainalaisuudet? Kenelle tämä tarina oikeastaan tapahtuu, ja oikeastaan, mikä tarina? Kuka tämä Sonja oikein on, ja keitä ovat nämä ihmiset hänen ympärillään?

Unohtaessaan Alice jää yksin. Torjutuksi tulemisen tai sosiaalisen ulossulkemisen pelko on kai keskivertoihmiselle melko lajityyppillistä. Kirjoittaessani joudun pohtimaan, millaisissa tilanteissa tämän pelon käsitteleminen tai toteutumisen on ollut minulle itselleni erityisen raskasta tai häpeällistä.

Mietin hirvittävän paljon, mitä muut tekemisistäni ja sanomisistani ajattelevat. Niin miettii Sonjakin, vaikka meidän ei muuten olekaan tarkoitus olla lainkaan samanlaisia keskenämme. Yritän kirjoitusprosessin alussa selvittää, mitä kaltaisillemme henkilöille tapahtuu, jos heidän teoillaan ei enää yhtäkkiä olekaan seurauksia tai jos kukaan ei oikeasti enää muista tai edes huomaa, mitä he tekevät. Olisiko se ainoastaan pelottavaa vai myös ainakin ihan vähän huojentavaa?

Nytkään en tiedä, kumpi olisi pelottavampaa: se, että joku joskus lukee tämän tekstin vai se, että kukaan ei koskaan lue tätä tekstiä.

Taito, tahto ja uskallus

Syyskuussa 2019 myös lapseni alkaa kirjoittaa kirjaa. Hän ei vielä osaa kirjoittaa mutta piirtelee oppimiaan kirjaimia tiikerikantiseen vihkoonsa sattumanvaraisessa järjestyksessä. *Tämä kirjoittaminen on raskasta työtä*, hän sanoo välillä, ja hänen isänsä on vaikea olla hymyilemättä.

Puoliso-parka. Eikö riitä, että hän joutuu kuuntelemaan yhden aikuisen tuskailuja keskeneräisen kirjoitustyön äärellä? Kun aloitin maisteriohjelmassa, lupasin, etten ainakaan koskaan, *koskaan* ala kirjoittaa väitöskirjaa.

Ystäväni kysyy, voisiko hän lukea romaanini äänikirjaksi, kun se valmistuu. Ehdotan, että hän voisi ensin lukea sen äänikirjaksi ja minä voisin kirjoittaa sen vasta sitten.

Alan ajatella, että kirjoittaminen onkin uskalluksen asia.

Suurin osa kirjoittajakurssilaisistani ja luovan kirjoittamisen opiskelijoistani ylipäättään halusi julkaista romaanin – romaani oli korkeinta ja ylhäisintä heti aurinkokuninkuuden jälkeen – ja sitä varten he, kukkaturbaanit ja kuristuneet prinsessat, heimovaatturit, paremmintietäjät ja ne äänettömät, jotka olivat säilyneet hengissä ainoastaan sen ansiosta että saattoivat kirjoittaa, kerääntyivät kesäkursseille kuulemaan tarinasta ja juonesta, vuoropuhelusta, boccacciolaisista novelleista ja Hemingwayn jäävuorista. Suurin osa näistä romaaniuneksijoista kuitenkin väitti kirjoittelevansa vain vähän jotakin pöytälaatikkoon jos sitäkään, tuusailleensa ehkä kesäöisin runoja ja julkaisseensa jossakin kotiseutulehdessä yhden kolumnin – sillä ei kukaan, jolla oli vähäisintäkään itesuojehuvaistoa jäljellä, toittanut suureen ääneen jättäneensä päivätyönsä pääministerinä tai vakavaraisena key account managerina ja päättäneensä noin vain ryhtyä kirjailijaksi. Asiaan kuului kursailla, vähätellä ja peitellä – että tämä nyt oli vain tällaista, että itselle tässä vaan mutta että ei, ei todellakaan itsestä – se olisi pilannut kaiken, se olisi ollut jotain aivan liian luotaantyöntävää, liian sisäsiittoista ja intiimiä, liian pientä ja aivan liian passé.¹⁸

Olen aina halunnut kirjoittaa, mutta jostain syystä minun on aikaisemmin ollut hirvittävän vaikea myöntää kenellekään, että haluan ihan oikeasti kirjoittaa. Ajattelin, että jos olen tarpeeksi taitava, kirjoitan vielä joskus jotakin. Että kirjoittaminen on taidon asia. Olin juuri sellainen edellisen sitaatin *romaaniuneksija*, joka väitti kirjoittelevansa vain vähän jotakin pöytälaatikkoon jos sitäkään.

Kun tein maisteriohjelman ennakkotehtäviä, en kertonut kenellekään. Ennen lähettämistä mainitsin asiasta puolisololleni. Kun pääsykoekutsu tuli, kerroin muutamille läheisille ystävilleni tehneeni vihdoin sen, mikä oli oikeastaan ollut meidän taidelukioviiteryhmässämme ajankohtaista ja odotuksenmukaista kymmenen vuotta aikaisemmin – siis hain Teakkiin.

Kun pääsin sisään, ajattelin, että nyt taitoni validoitiin. Nyt minä kirjoittaisin. Huomasin kuitenkin kauhukseni saman, minkä *Kadonnutta aikaa etsimässä* -teoksen Marceliksi itseään kutsuva kertojakin: *järkeni lakkasi toimimasta, näin edessäni pelkkää tyhjää, tunsin että*

---

¹⁸ Tämän kursivoidun sitaatin lausuu tai itseksensä ajattelee yksi kertojista Laura Laakson romaanissa *Mrs. Milkyway* (2019). Kertoja työskentelee luovan kirjoittamisen opettajana kurssilla, jonka nimi on *Aikaan kadonnutta etsimässä – löydä luova minäsi autofiktion avulla*.

minussa ei ollut neronkipinää tai sitten jokin aivosairaus esti sitä syttymästä. Minulla oli vahvat epäilykseni siitä, että tämä ”aivosairaus” liittyi tavalla tai toisella siihen, mitä lapsen saaminen ja työ- ja perhe-elämän yhdistäminen olivat tehneet kognitiivisille kyvyilleni.

Koska en etsinnöistä huolimatta löydä neronkipinää edes Teatterikorkeakoulun käytäviltä, alan urkkia, millaisia työpäiviä *ihan oikeilla* kirjailijoilla on. Aloitan kuuntelemalla *Nuoren Voiman* sivuilla julkaistua *Kirjoittamisesta*-podcastia, jossa kirjailija Erkkä Mykkänen keskustelee kirjoittamisen eri vaiheista kotimaisten kirjailijoiden kanssa. Opin, että Laura Lindstedt rouskuttaa porkkanoita, koska niissä on hyvä soundi ja niillä saa siirrettyä nälkää vähän, jos ei vielä ole hyvä hetki keskeyttää lounasta varten. Jukka Viikilällä on munakello, jolla hän kellottaa kirjoittamisrupeamat tietääkseen, milloin tietyn päivän työrupeama on tehty. Harry Salmenniemi kirjoittaa lähes kaiken ensin käsin muistikirjaan. Minna Rytisalo kirjoittaa tuhat sanaa työpäivässä. (Mykkänen: *Kirjoittamisesta*.)

Alan ajatella, että ehkä taito ei olekaan sisäsyntyinen asia, jota ei voisi harjoitella ja että ehkä taito ei riitä, jos ei ole tahtoa. Opin myös, että neronkipinää ei tarvita, jos on deadlineja. Minulle helpoin tapa alkaa kirjoittaa on hankkia joku, joka edellyttää, että kirjoitan. Joskus se joku voin olla myös minä itse. *Pakko yrittää kir-*.

Opintojeni ensimmäisenä syksynä kirjoitan ylös oman kirjoitusprosessini vaiheet:

- 1) Tiedostan jonkin deadlinen ja tehtävänannon olemassaolon.
- 2) Prosessoin viikkokausia, millaisen tekstin haluan kirjoittaa. Kerään materiaalia, mutta en kirjaa sitä mihinkään ylös. Pyörittelen eri vaihtoehtoja, saan ehkä oivalluksia. Unohdan monta ihan kelvollista ideaa ja saan osan niistä uudelleen tismalleen samanlaisina.
- 3) Rykäisen ensimmäisen version pitkänmatkanvyörytyksenä wordiin.
- 4) Välttelen editointia, koska teksti on mielestäni *hirveetä paskaa*.
- 5) Aloitan editoinnin, koska on aikataulusyistä pakko, ja aluksi teksti on mielestäni sittenkin ihan ok. Jatkan editointia, kunnes olen väsynyt ja mikään ei enää onnistu.
- 6) Toistan kohdan neljä.
- 7) Toistan kohdan viisi.
- 8) Toistan edellisiä kohtia, kunnes pääsen editoinnin ja uudelleenkirjoittamisen kanssa sinne, missä teksti mielestäni loppuu.
- 9) Yritän taittaa tai muotoilla tekstiä siedettävämmän näköiseksi. Yleensä se alkaa tässä vaiheessa vaikuttaa (valheellisesti/ulkoisesti) jotenkin valmiimmalta.
- 10) Palautan tekstin ja saan siitä (yleensä hyödyllistä) palautetta.

11) Editoin tekstiä palautteen pohjalta ja tykkään siitä vähän enemmän.

Tässä vaiheessa en vielä tiedä, että otan maaliskuussa 2020 vastaan kirjallisen ilmaisun opettajan sijaisuuden entisessä lukiossani. Kaksoisroolissani kirjoittamisen opiskelijana ja opettajana huomaan nopeasti, että lukiolaiset miettivät aivan samoja asioita, joita minäkin: Miksi aloittaminen on niin vaikeaa? Miten saisi potkittua itseään kirjoittamaan säännöllisemmin? Kuinka hankkia uskallusta näyttää tekstiä muille, jos se on omasta mielestä aivan luokattoman huonoa?

Annan luokkahuoneessa lukuisia hyviä neuvoja, joita en osaa itse noudattaa. Samalla hyväksyn lopullisesti, että neronkipinää on turha odotella. Kirjoittaminen on taito, jonka oppii harjoittelemalla ja jota ylläpidetään harjoittamalla. Minun on toisaalta pakko väittää itselleni niin jo ihan siitäkin syystä, että jos kyky kirjoittaa olisikin ominaisuus, joka ihmisellä joko on tai ei ole, tai jokin voima, joka kanavoituisi itsestään tiettyjen poikkeusyksilöiden kautta, mitä järkeä sitä olisi yrittää opiskella tai opettaa?

Toukokuussa 2020 kuuntelen sauvakävelylenkillä toimittaja Jeanette ”Peppe” Öhmanin ja Schildts & Söderströms -kustantamon *Peppe möter* -podcastin jaksoa, jonka vieraana on kirjailija Merete Mazzarella. Lopussa Öhman aina kysyy vierailtaan näiden parasta *skrivtipsia*, kirjoitusvinkkiä. Mazzarellan vinkki on kirjoittaa pitäen mielessä se, että huononkin oloisesta tekstistä yleensä saa parempaa, kun sitä editoi ja kirjoittaa uudestaan. Mutta jotain pitää kirjoittaa, koska *ingen text är alltid ingenting*. (Öhman: *Peppe möter*.)

Alan kääntyä romanttisesta taiteilijäkäsityksestä kohti käsityöläisyyttä. Alan suhtautua kirjoittamiseen taidon, tahdon ja uskalluksen asiana. Kun maaliskuussa aloitan opettamisen, Mazzarellan lausahdus on yksi niistä, joita hoen toistuvasti opiskelijoilleni: *Ingen text är alltid ingenting*.

Muisti ja mielikuvitus

Olisi niin paljon helpompaa kehitellä fiktiiviselle muistisairaudelle synty- ja toimintamekanismi, jos

a) minä tietäisin tarkalleen, miten ihmisaivot toimivat ja miten muistot niissä syntyvät ja tallentuvat

tai

b) edes joku maailmassa tuntuisi tietävän tarkalleen, miten ihmisaivot toimivat ja miten muistot niissä syntyvät ja tallentuvat.

En taida muistaa lukion psykologian tunneilta aivan kaikkea, mutta sen muistan, että aivot ovat perkeleellisen epäselvä ja monimutkainen apparaatti, johon kohdistuneet vauriot voivat aiheuttaa vakavia ja usein ainakin osin ennalta-arvaamattomia hankaluuksia.

Ymmärtääkseni edes jotain aivoista ja muistista tutustun fiktiivisten Alzheimer-romaanien lisäksi myös muutaman ihan oikean amnesiapotilaan tapaukseen. Ensimmäinen heistä on kuvataiteilija ja kuvittaja Lonni Sue Johnson, josta kerrotaan Daniel Zalewskin *The New Yorkeriin* kirjoittamassa artikkelissa *An Artist with Amnesia* (Zalewski 2005).

Johnsonin hippokampus tuhoutui enkefaliitin eli viruksen tai bakteerin aiheuttaman aivotulehduksen seurauksena käytännössä kokonaan. Hänen lähimuistinsa pystyy tallentamaan tapahtumia vain minuutiksi tai pariaksi – hän on esimerkiksi juuri pessyt hampaansa, ja kysyy: ”Mitä tekisin seuraavaksi? Pesisinkö hampaat?” Johnson muistaa 60-vuotiaan siskonsa ja 97-vuotiaan äitinsä, jotka hoitavat häntä, mutta ei juuri muita läheisiään.

Johnson oli innokas harrastajalentäjä, mutta ei muista tekemistään lennoista juuri mitään. Sen sijaan hän pystyy yhä kertomaan yksityiskohtaisesti pienkoneen osista ja ulkonäöstä. Zalewskin mukaan tämä niin sanotun episodisen muistin heikkous johtuu todennäköisesti juuri hippokampuksen tuhoutumisesta: ”The hippocampus records ’episodic’ memories, and without one a novel that is your personal history can dwindle to a spare list of facts.” (Zalewski 2005.)

A novel that is your personal history. Elämä romaanina tai narratiivina, kertomuksena. Muistelen hetken aiemmin mainitsemaani Margaret Atwoodin esseetä, jonka mukaan tapahtumasta tulee kertomus, kun sen taustalle asetetaan tikittävä metronomi (Atwood 2002, 142). Aika tekee kertomuksen. Syy-seuraussuhteet tekevät kertomuksen.

Zalewskin artikkelissa kerrotaan, että tutkijat koettavat selvittää, miten Johnson käsittää ajan. Tutkimusasetelmaan kuuluu luontodokumenttien katsomista, koska sentyyppisistä elokuvista voi nauttia, vaikka ei pystyisi muodostamaan narratiivista koherenssia.

Mutta pitääkö oman elämän olla kertomus, jotta voi itse olla sen päähenkilö? Koherentista persoonasta, "itseystestä", on nähtävissä jälkiä jopa Johnsonissa: hän esimerkiksi taivastelee kerta toisensa jälkeen fMRI-tutkimuksiin saapuessaan, että laite näyttää aivan avaruusalukselta. Hän ei tietenkään muista, että on tehnyt tämän saman havainnon jo lukemattomia kertoja aiemminkin. Hoitava lääkäri on alkanut esittää Johnsonin länsöollessa samankaltaisia huomioita, koska ajattelee, että rakettiominaisuudet vetoavat lentämistä harrastaneeseen Johnsoniin ja näin ollen tutkimustoimenpide muuttuu astetta kiinnostavammaksi.

Johnsonin sisko oli alkanut lukea Lonni Suelle iltasaduiksi Aisopoksen lyhyitä faabeleita, kun huomasi, että tämä ehti pidemmän tarinan aikana "re-bootata", uudelleenkäynnistyä, muutaman minuutin välein. Näistä lyhyistä kertomuksista Johnson kuitenkin pystyy yhä nauttimaan. Hänen kielelliset kykynsä ovat ilmeisesti säilyneet melko hyvin ennallaan, ja hän käyttää puhuessaan paljon huumoria, joka perustuu sanojen monimerkityksellisyyteen ("You and Mommy have been very patient with your patient!"). Hän suhtautuu intohimoisesti sanaristikoihin ja muihin kielellisiin arvoituksiin.

Kun hänelle toistetaan jokin lyhyt fakta tarpeeksi monta kertaa ("Nukkumaanmeno-aika on kymmeneltä", "Isäsi on kuollut") hän pystyy painamaan sen mieleensä semanttisena muistona. *Spare list of facts*. Artikkelin mukaan tämän tyyppinen abstrakti oppiminen ei vaadi hippokampusta, koska se tapahtuu aivokuorella.

Johnson muistaa kädentaitoihin (soittaminen, ajaminen, maalaaminen) liittyviä asioita tarkemmin kuin ns. yleissivistävää tietoa. Ilmeisesti tällainen kehollinen tekeminen koodaa tietoa eri tavalla kuin abstraktimmat tiedonhankintatavat. Johnson oli ennen sairauskohtausta innokas amatööriviulisti, ja aivoverenvuodon jälkeenkin hänen on ollut mahdollista oppia soittamaan uusia kappaleita ja tulla paremmaksi niiden soittamisessa. Johnson pystyy myös säilyttämään soiton ajan mielessään tietoa tavallista kauemmin, vaikka se olisi virheellistäkin: Jos hän aloittaa väärässä sävellajissa, hän jatkaa väärässä sävellajissa kappaleen loppuun saakka. (Zalewski 2005.)

Jostain syystä Lonni Sue Johnsonin elämä ei Zalewskin artikkelissa kuulosta yhtään niin yksinäiseltä ja ulkopuoliselta kuin aiemmin mainitsemiä fiktiivisten muistipotilaiden. Kyllä Alice, Jake ja Alfredkin vitsailevat läheistensä kanssa, mutta heidän kertomuksissaan on nähdäkseni traagisempi pohjavire. Toki Alzheimeriin liittyvä dementia tai Parkinsonin tautia

sairastavilla toisinaan esiintyvät muistiongelmien ovat varmasti usein myös oireiltaan erilaisia kuin aivovaurion aiheuttama amnesia. Huomaan kuitenkin, että minusta tuntuu melkein vääraltä kirjoittaa muistipotilaasta, joka ei olekaan jatkuvasti ahdistunut olotilastaan.

Toinen potilaskertomus, johon tutustun, on kenties neurotieteen tunnetuin tapaus. Potilas tunnettiin vuosikymmeniä nimikirjaimilla H.M., mutta hänen kuoltuaan vuonna 2008 paljastettiin, että kyseessä oli yhdysvaltalainen, vuonna 1926 syntynyt Henry Gustave Molaison. Tutkija Suzanne Corkin tutki Molaisonia lähes viiden vuosikymmenen ajan ja kirjoitti prosessista ja sen päätelmistä teoksen *Permanent Present Tense: The man with no memory and what he taught the world* (Corkin 2013).

Molaison oli 27-vuotias, kun hänen vakavaa epilepsiaansa koettiin hoitaa kokeellisella aivokirurgisella toimenpiteellä, jonka seurauksena hän menetti kyvyn muodostaa uusia muistoja. Hän muisti monia ihmisiä ja elämäntapahtumiaan leikkausta edeltävältä ajalta, mutta ei esimerkiksi pystynyt hahmottamaan, kuinka kauan häntä vaivaavat muistiongelmien olivat jatkuneet. Corkin kuvaa teoksessaan heidän käymiään keskusteluja Henryn muistiongelmista:

”But do you think it’s been more than a year that you’ve had this problem?”

”I think it’s just about that. One year or more. Because I believe I had an – this is just a thought that I’m having myself – that, well, possibly have had an operation or something.”

Our conversation took place in May 1992, nearly forty years after Henry’s capacity to form long-term memories disappeared as a result of a risky surgical invention.¹⁹

Myöhemmin samassa keskustelutilanteessa Corkin jatkaa:

”Have we ever met, you and I?”

”Yes, I think we have.”

---

¹⁹ Tämän sivun kursivoidut sitaattit ovat Suzanne Corkinin teoksesta *Permanent Present Tense: The man with no memory and what he taught the world* (2013) sivuilta xii–xiii. Aluksi ajattelen, että ne on varmasti litteroitu sanantarkasti keskustelutilanteelta, mutta sitten alan pohtia, olisiko Corkin voinut esimerkiksi tiivistää niiden sisältöä, jotta ne paremmin sopisivat osaksi yleistäjuista, osin elämäkerrallista tietoteosta. En tiedä.

"Where?"
"Well, in high school,"
"In high school?"
"Yes."
"What high school?"
"In East Hartford."
"Have we ever met any place besides high school?"
Henry paused. "Tell you the truth, I can't – no. I don't think so."

At the time of our interview, I had been working with Henry for thirty years."

Muistin toiminta olisi helpompaa käsittää, jos se olisi säiliö tai kovalevy, jossa esineet tai tiedostot pysyvät muuttumattomina, tarkkarajaisina. Corkin kuitenkin vertaa aivoja hotelliin: "Our brains are like hotels with eclectic array of guests – homes to different kinds of memory, each of which occupies its own suite of rooms." (Corkin 2013, 51). Henryn ongelma oli, ettei hän pystynyt siirtämään informaatiota lyhytkestoisesta muistista pitkäkestoiseen: "The information could be collected in the hotel lobby of Henry's brain, but it could not check into the rooms." (Corkin 2013, 53.)

Corkinin mukaan suurin osa ihmisistä käyttää lyhytkestoisen muistin käsitettä väärin, viitaten sillä muistoihin hiljattain tapahtuneista asioista. Todellisuudessa lyhytkestoisella muistilla tarkoitetaan muistia, joka käsittelee juuri tapahtumahetkellä vastaanotettua informaatiota. (Corkin 2013, 52.) Neurofysiologian dosentti Synnöve Carlson jakaa lyhytkestoisen muistin sensoriseen muistiin, joka on millisekunnissa mitattava, sensoristen aivokuorialueiden hermoverkoissa pyörivä muisti, ja työmuistiin, joka on tarkkaavaisuutta edellyttävää, sekunneista minuutteihin kestävä muistia (Carlson 2014, 2431). Kun hermosolujen välisissä liitoksissa eli synapseissa tapahtuu toiminnan vahvistumista ja rakennemuutoksia, lyhytkestoisessa muistissa oleva tieto siirtyy pitkäkestoiseen muistiin. Tällä tavalla neurotieteissä ymmärretään tiedon tallentuminen muistiin. (Carlson 2014, 2432.) Onko tiedon tallentuminen muistiin yhtä kuin muistojen syntyminen?

"Vittttttuuu, en enää *ikinä* kirjoita aivoista *mitään*", totean ohi kulkevalle puolisoni kirjoittaessani tätä.²⁰ Jos jokin harha on taustatyötä tehdessä karissut niin se, että oppisin

---

²⁰ Viitataan tässä keskusteluun, jonka kävimme kotimme olohuoneessa 24.2.2021. En muista, mitä puolisoni vastasi, mutta todennäköisesti jotain kannustavaa.

fiktiivistä muistisairautta kehitellessäni ymmärtämään olemassa olevien muistisairauksien syntymekanismeja tai muistin ja aivojen toimintaa ylipäänsä. Samalla kun kirjoitan aivosolujen työskentelystä, melkein tunnen, kuinka omani ylikuumenevat ja kuinka oman tiedonkäsittelyni rajat tulevat vastaan, vaikka operoisin kuinka yleistajuisten lähteiden kanssa.

Tasapainottelen jatkuvasti sen kysymyksen kanssa, mikä tästä kaikesta on *oikeasti* relevanttia romaanikäsitteiden kannalta. Keksimäni sairaus on joka tapauksessa sellainen, ettei sitä nykytiedon valossa ole mahdollista selittää tai perustella. Tarvitaan muistin jatke, mielikuvitus. Pitää sitoutua pitämään hetken ajan totena jotakin sellaista, mitä ei oikeasti voisi olla olemassa. Kuvitella muistavansa jotakin sellaista, mitä ei oikeasti voi muistaa.

Tämä saattaa jonkun mielestä olla älyllistä laiskuutta tai vastuun pakoilua, mutta olen yhä varmempi siitä, että minua kiinnostaa enemmän hyvä kertomus kuin se, mitä oikeasti tapahtui. Meno aivojeni hotellihuoneissa on siis varmasti jokseenkin holtitonta.

Karen Armstrong esittää aiemmin mainitsemassani *Myyttien lyhyt historia* -teoksessa, että romaanin lukemiseen voidaan liittää mytologian omaksumiselle tyypillisiä piirteitä, jos lukemiseen suhtaudutaan eräänä mietiskelyn muotona: lukiessaan lukija kuitenkin ikään kuin siirtyy toiseen maailmaan, jonka hän tietää olevan kuvitteellinen mutta joka silti vetää puoleensa (Armstrong 2005, 127–129). Aikuinen lukija kuvittelee ja leikkii. Ehkä kirjoittaja tekee samoin.

Helmikuussa 2021 runoilija Lassi Hyvärinen vieraili ”Zoopoetiikka – eläinten äänillä” -kurssilla puhumassa meille teoksestaan *Tuuli ja kissa* (Poesia 2018).

Hän toteaa: ”Luomisprosessin alkusysäys jääköön sinne käsittämättömien asioiden laariin”, mutta kertoo kuitenkin, että yksi ensimmäisistä käsittämättömistä asioista oli, kun atonaalinen musiikki, jota hän ei ollut aiemmin ymmärtänyt, alkoi avautua. Hän reppureissasi seuranaan ystävä, joka piirsi paljon. Hyvärinen hankki kynän ja vihon ja yhtäkkiä ”maailma koostui viivoista”. Lisäksi avantgardisti Eric Satien sävellykset alkoivat herättää valemustoja, esimerkiksi sellaisia, joissa Hyvärinen oli lapsena ranskalaisessa puutarhassa lumisateessa. Hän muisti jotain sellaista, josta tiesi, ettei se koskaan ollut tapahtunut hänelle itselleen.²¹

---

²¹ Hyvärisen etäluennosta 4.2.2021, joka pidettiin videokonferenssiohjelmisto Zoomin kautta, on olemassa myös tallenne, mutta viittaa tässä omiin luentomuistiinpanoihini.

Hyvärinen puhuu teoksensa surrealismista ja siitä, kuinka surrealismi on runoilija Octavio Pazin mukaan paluuta lapsuuteen (Paz 1988, 45)²². Hän kertoo myös, että André Bretonin *Surrealismen manifestissa* on alaviite, jossa lukee: ”Mielikuvituksellisessa on ihmeellistä se, ettei mielikuvituksellista enää olekaan: on vain todellista” (Breton 1970 [1924], 34).

Hyvärinen itse toteaa, että lapselle todellisuus itsessään on surrealistinen. ”Ja kun siihen tulee vielä taide, surrealismi nousee jotenkin toiseen potenssiin.”

Jään miettimään tätä. Onko lapsen todellisuus surrealistinen, vai onko lapsen todellisuus itse asiassa juuri sitä mielikuvituksellisuutta, josta Breton kirjoittaa? Saattaa toki olla, että juuri tätä Hyvärinenkin tarkoittaa.

Kun globaali pandemia alkoi ja jatkui (ja jatkui, ja jatkui), ihmiset kysyivät usein, miten viisivuotias tilanteeseen suhtautuu.

Hyvin, vastasin. Tuntui siltä, että viisivuotias oli meistä parhaiten varautunut siihen, että tapahtuu jotain, mikä mullistaa hänen käsityksensä normaalista. Hänhän on kokenut sellaisia mullistuksia koko elämänsä ajan:

Okei, nyt näköjään tällainen juttu: ne haluavat, että alan mutustaa soseita näillä kovilla ja kutittavilla naskaleilla, joita puskee ikenistä.

Okei, nyt näköjään tällainen juttu: voin liikkua kahdella raajalla ja ylettää tällä tavoin kaikkiin asioihin ja paikkoihin, joihin en ole aiemmin ulottunut.

Okei, nyt näköjään tällainen juttu: ne ihan oikeasti jättivät minut koko päiväksi tänne näiden muiden lasten ja muutaman aikuisen kanssa mutta tulevat kyllä aina sääntillisesti hakemaan.

Okei, nyt näköjään tällainen juttu: ne väittävät, että Joulupukki on leikki, jota lapset ja aikuiset leikkivät yhdessä, mutta minä kyllä tiedän ja myös kerron

---

²² En aluksi tiedä, mihin Pazin teokseen Hyvärinen tarkkaan ottaen luennollaan viittaa, mutta lainaan kirjastosta esseekokoelman *Ruhtinas ja narri*. Luen esseetä, jonka otsikko on *Surrealismi*, kun kirjan välistä putoaa pieni lappu, jossa lukee: ”OIKAISU. Sivut 52 ja 62 ovat vaihtaneet paikkaa. Valitamme tapahtunutta.” Tarkistan asian, ja näin on tosiaan päässyt käymään. Sivun verran tekstiä *Surrealismi*-esseestä on päässyt liivahtamaan keskelle esseetä *Läsnäolon nykyhetki: Baudelaire taidekriittikkona* ja sama toisin päin. Liitän havainnon välittömästi vyyhtiini.

*niille, että olen lukenut kirjoista, että Joulupukki asuu Korvatunturilla tonttujen kanssa.*²³

Kun poikkeustila keväällä alkoi, sanoimme lapselle, että nyt on sellaista virusta, pitää pestä käsiä, ei voi mennä päiväkotiin, ei voi nähdä isovanhempia, ollaan kaikki kolme päivät pitkät täällä kotona vähän aikaa.

Lapsi todennäköisesti ajatteli, että okei, nyt näköjään tällainen juttu, ja opetteli sitten muina lapsina ajamaan polkupyörällä.

Jos jokin sotii liikaa hänen aiemmin muodostamiaan käsityksiä vastaan, ei hän toki niele sitä vastustelematta. Luimme iltasaduksi Antoine de Saint-Exupéryn *Pikku Prinssin* kohtaa, jossa päähenkilö ystävyystyy ketun kanssa:

– Jää hyvästi, hän sanoi...

– Hyvästi, kettu sanoi. Nyt saat salaisuuteni. Se on hyvin yksinkertainen: Ainoastaan sydämellä näkee hyvin. Tärkeimpiä asioita ei näe silmillä.

*– Tärkeimpiä asioita ei näe silmillä, pikku prinssi toisti paremmin muistaakseen.*²⁴

Lapsi järkyttyi. Eihän sydämellä voi nähdä! Sydän pumpkaa verta elimistöön. Kettu on väärässä!

Podin hetken huonoa omatuntoa siitä, miten fysiologisesti yksityiskohtaisia vastauksia yleensä pyrin antamaan hänen anatomiaa koskeviin kysymyksiinsä. Sitten kävimme lyhyen ja mahdollisimman ikätasaisen keskustelun kuvainnollisen ja konkreettisen kielen eroista.

Jostain syystä lapsi ei kuitenkaan kiinnittänyt mitään huomiota puhuvaan kettuun. Joihinkin kuvitteellisten tekstien konventioihin hän siis lienee jo tottunut.

Häntä selvästi kiinnostaa se, mitä oikeasti tapahtuu. Ehkä myös hyvä tarina. Ehkä niillä ei loppupeleissä ole niin kauheasti eroa. Ehkä muistilla ja mielikuvituksellakaan ei ole.

Vyyhdin takut alkavat ehtyä.

Tapahtuiko tämä todella, vai oliko tämä vain yritys kertoa hyvä tarina?

---

²³ Nämä kursivoitut sitaatit ovat mielikuvitukseni tuotetta. En tiedä, onko lapsi oikeasti ajatellut näin. Nämä ovat lapseni kuvitteellisia ajatuksia. En myöskään tiedä, uskooko hän joulupukkiin vai uskotteleeko vain meille uskovansa.

²⁴ Tämä kursivoitu sitaatti on Antoine de Saint-Exupéryn teoksesta *Pikku Prinssi*, 1951 [1944]. Suom. Irma Packalén.

LOPUKSI (ompeleita)

Fredrika Runeberg kertoo teoksessaan *Kynäni tarina* jättäneensä toisinaan milloin minkäkin seurapiiririennon väliin ja säästäneensä pääsymaksurahat. Näillä rahoilla hän sitten kudotutti sukkiä eikä näin ollen joutunut kutomaan niitä itse, jolloin aikaa säästyi kirjoittamiseen.

Minulla olisi tässä näitä langanpätkiä. Ne alkavat jostain ja loppuvat johonkin, eivätkä ole enää takussa toistensa kanssa, mutta kuitenkin hujan hajan, irrallaan.

Kuten ensimmäisessä luvussa totesin, tällainen minun praktiikastani on muotoutunut: kun olen jonkin aikaa kirjoittanut, alkaa tuntua siltä, että kaikki ympärilläni liittyy jotenkin siihen, mitä olen tekemässä.

Luen, kirjoitan, luen lisää, kuuntelen, ja koko ajan etsin yhteyksiä kaiken vastaanottamani ja kirjoittamani väliltä. Se ei ole tavoitteellista kokonaisuuksien rakentamista; jotenkin ne asiat viikkojen, kuukausien, vuosien aikana kehräytyvät mielessäni takkuiseksi ja epäselväksi vyyhdiksi.

Kun vyyhti on vaivannut minua tarpeeksi kauan, alan kirjoittaa sitä selväksi, ja vähä vähältä se saattaa lähteä oikeenemaan. Jos haluaisin nyt lopuksi sitoa selvittämäni langanpätkät yhdeksi pitkäksi naruksi, voisin yrittää kirjoittaa kronologisesti etenevän, tarkasti artikuloidun selvityksen siitä, kuinka kirjoittaminen, muistaminen ja kuvittelemisen tosiaan punoutuvat vaivattomasti toisiinsa, yhdeksi ja samaksi köydeksi.

Mutta kun ei tässä ole mitään erityisen vaivatonta. Kuten alussa kerroin, halusin opinnäytteeni reflektiivisessä kirjallisessa osiossa selvittää itselleni ja muille, miten kirjoitan ja millainen juuri tämä kirjoitusprosessi on ollut. Siinä nähdäkseni onnistuin. Muut yhteydet kukin lukija letittäköön itse.

Minulla olisi tässä näitä langanpätkiä. Jotain niistä voisi koettaa kirjoa tai kirjailla, koska sitähän kirjailijatkin kai tekevät, kirjailevat.

Sukkiä en aio kutoa, mutta ehkä voisin ristipistellä huoneentaulun, jossa lukee *Måste försöka skri-* tai *Ingen text är alltid ingenting*. Ja pian olen taas kirjoittanut, lukenut, kuunnellut, lukenut ja vielä kerran kirjoittanut itseni samanlaiseen solmuun, josta lähdin liikkeelle.

Kiitokset

Opinnäytteen kiitokset olisi kuulemma syytä pitää lyhyinä, mutta voin vakuuttaa, että tämä on lyhyt versio niistä kaikista kiitoksista, jotka haluaisin lausua²⁵:

Kiitos kanssani opiskelleille ja kaikille minua Taideyliopistossa opettaneille mutta tässä yhteydessä erityisesti opinnäytteeni reflektiivistä kirjallista osiota tarkasti kommentoineille Taina Niemelle, Jusa Peltoniemelle ja Hanna Weseliukselle sekä tärkeitä tarkennuksia tehneelle Johanna Tarkkaselle (SibA).

Kiitos Jussi Valtoselle taiteellisen opinnäytteeni pitkäjänteisestä, kannustavasta ja perehtyneestä ohjauksesta sekä ihan poikkeuksellisen erinomaisista lukusuosituksista.

Kiitos Eva, kun opetit, miten voisi kirjoittaa ja miten voisi opettaa kirjoittamista.

Kiitos siskoni Oona oivaltavista ja paikoin hysteerisen hauskoista keskusteluista sekä toinen siskoni Anni siitä, että annoit läppärisi lainaan käytännössä koko kaksivuotisen maisteriohjelman ajaksi, kun minulla ei ollut omaa konetta, jolla kirjoittaa.

Kiitos Sirkka ja isä, kun jaksatte puhua kanssani kaikista aavesäryistäni.

Kiitos äiti, kun aina uskot, että osaan tehdä ihan mitä vain, ja saat minutkin välillä uskomaan niin.

Ja kiitos kaikesta Janne ja O. Teidän kohdallanne loppuvat sanat.

---

²⁵ Muistuttaisin myös luvanneeni, etten koskaan, *koskaan* ala kirjoittaa väitöskirjaa (ks. tämän opinnäytteen s. 33). Siksikin kiitosten on tässä oltava tavallista pidemmät.

LÄHTEET

Armstrong, Karen 2005: *Myyttien lyhyt historia*.

Suom. Marja Haapio. Helsinki: Tammi. Alkuperäisjulkaisu 2004.

Atwood, Margaret 2002: Negotiating with the dead. Who makes the trip to the underworld, and why? Teoksessa *On Writers and Writing*, 137–161.

Cambridge, England: Cambridge University Press.

Breton, André 1970: *Surrealismen manifesti*.

Suom. Väinö Kirstinä. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Taide. Alkuperäisjulkaisu 1924.

Carlson, Synnöve 2014: *Miten muisti on selitettävissä?*

Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim 2014;130(24):2431-4. Haettu 23.2.2021.

<https://www.duodecimlehti.fi/duo12003>

Corkin, Suzanne 2013: *Permanent Present Tense: The man with no memory, and what he taught the world*. London: Allen Lane, an imprint of Penguin Books.

Franzen, Jonathan 2011: *Muutoksia*.

Suom. Raimo Salminen. Helsinki: Siltala. Alkuperäisjulkaisu 2001.

Genova, Lisa 2010: *Edelleen Alice*.

Suom. Liisa Tamminen. Helsinki: WSOY. Alkuperäisjulkaisu 2007.

Harvey, Samantha 2008: *The Wilderness*.

London: Jonathan Cape.

Helsingin Sanomat 24.11.2020: Mielipidekirjoitus (useita allekirjoittajia) *Juri Dmitrijeviin kohdistuneet syytökset on tutkittava uudelleen*. Haettu 24.11.2020.

<https://www.hs.fi/mielipide/art-2000007636873.html>

Helsingin Sanomat 27.11.2020: Pääkirjoitus *Stalinin ajan rikosten paljastajasta tuli Venäjän vallanpitäjien silmätikku*. Haettu 27.11.2020.

<https://www.hs.fi/paakirjoitukset/art-2000007647275.html>

Helsingin Sanomat 29.11.2020: Laura Halmisen artikkeli *Kuka tappoi oligarkin kaverit ja sulloi vakoojan kassiin? Juuri suomennettu kirja perehtyy kuolemiin, jotka Britannia on jättänyt tutkimatta*. Luettu 30.11.2020.

<https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000007649528.html>

Hosiaislouma, Yrjö 2003: *Kirjallisuuden sanakirja*.

WSOY, Helsinki. 2003.

Hubara, Koko & Swan, Astrid: *Post-äiti*. Jakso 10.

Podcast-sarja Soundcloudissa.

<https://soundcloud.com/user-479122440/post-aitii-10-jakso-rakkaus>

Jansson, Tove 2018: *Taikatalvi*. Lainaukset sivuilta 123–129.

Suom. Laila Järvinen. Helsinki: WSOY. Alkuperäisjulkaisu 1957.

Kastinen, Arja 2020: *Soitti päivän, soitti toisen, soitti kohta kolmannenki*. Kansanmusiikin tutkimuksen aikakauskirja Satarvi 1/2020, 87–107.

https://etno.net/system/files/satarvi_2020_1_kokonaan.pdf

Kielitoimiston sanakirja: traditio.

Haettu 28.9.2020.

<https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/traditio>

Kytömäki, Anni 2020: *Margarita*. Lainaukset sivuilta 92–94.

Helsinki: Gummerus Kustannus Oy.

Laakso, Laura 2019: *Mrs. Milkyway*. Linaus sivulta 66.

Helsinki: Aviator.

Marjamäki, Raisa 2010: Katoamisilmoitus. Lainausta sivuilta 34–35.
Siuro: Palladium kirjat.

Mykkänen, Erkkä: *Kirjoittamisesta*. Jaksot 6, 7 ja 12.
Podcast-sarja *Nuori Voima* -lehden sivuilla.
<https://nuorivoima.fi/kuuntele>

Paz, Octavio 1988: *Ruhtinas ja narri*.
Suom. Anita Mikkonen & Jyrki Lappi-Seppälä. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Taide.

Proust, Marcel 1968: *Kadonnutta aikaa etsimässä: Swannin tie: Combray*.
Suom. Peltonen, Pirkko & Nurminen, Helvi. Helsinki: Otava. Alkuperäisjulkaisu 1913.

Runeberg, Fredrika 1984: *Kynäni tarina; muistiinpanoja Runebergista (lyhennelmä)*.
Suom. Tyyni Tuulio. Porvoo; Helsinki; Juva: WSOY. Alkuperäisjulkaisu 1946.

de Saint-Exupéry, Antoine 1951: *Pikku Prinssi*. Lainausta sivulta 72.
Suom. Irma Paakkalén. Helsinki: WSOY. Alkuperäisjulkaisu 1944.

SKVR osa 14, runo numero 1850.
Suomen Kansan Vanhat Runot –tietokanta.
www.skvr.fi

Siirtolaisinstituutti 20.08.2012: *Inkerinsuomalaisten martyrologia*.
Haettu 2.12.2020.
<https://www.yumpu.com/fi/document/view/31562393/inkerinsuomalaisten-martyrologia-siirtolaisuusinstituutti>

Taideyliopiston tapahtumakalenteri, *Marras-Taiga: Johanna Tarkkanen*.
Haettu 15.1.2021.
<https://www.uniarts.fi/tapahtumat/marras-taiga-johanna-tarkkanen/>

Tikkanen, Märta 2019: *Pakko yrittää kir- – Elämä kirjeissä.*

Suom. Outi Menna. Helsinki: Kustantamo S&S.

Timonen, Senni 1980: *Jokos sie makaelet huolettomii huomenoisii?* (Larin Parasken itkuvirsi äidin haudalla). Teoksesta *Näin lauloi Larin Paraske.*

Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Alkuperäisjulkaisu (säkeiden muistiinmerkitsemisvuodet) noin 1887–1894.

Tšehov, Anton 1963: *Sotamies Gusev.* Kokoelmasta Suudelma ja muita novelleja.

Suom. Juhani Konkka. Helsinki: WSOY. Alkuperäisjulkaisu 1890.

Wikipedia: *Gulag.*

Haettu 2.12.2020.

<https://fi.wikipedia.org/wiki/Gulag>

Wikipedia: *Leningradin martyrologia* (venäjäksi)

Haettu 16.1.2021.

https://ru.wikipedia.org/wiki/Ленинградский_мартиролог

Wikipedia: *Muumimamma.*

Haettu 26.2.2021.

<https://fi.wikipedia.org/wiki/Muumimamma>

Wikipedia: *Orfeus.*

Haettu 5.10.2020.

<https://fi.wikipedia.org/wiki/Orfeus>

Zalewski, Daniel 2015: *Life Lines: For an artist with amnesia, the world takes place through her pencil.* The New Yorker March 30, 2015 Issue.

<https://www.newyorker.com/magazine/2015/03/30/an-artist-with-amnesia>

Öhman, Jeanette: *Peppe möter.* Jakso/avsnitt 8.

Podcast-sarja yhteistyössä Schildts & Söderströms -kustantamon kanssa.

<https://play.acast.com/s/peppemoter/meretemazzarella>